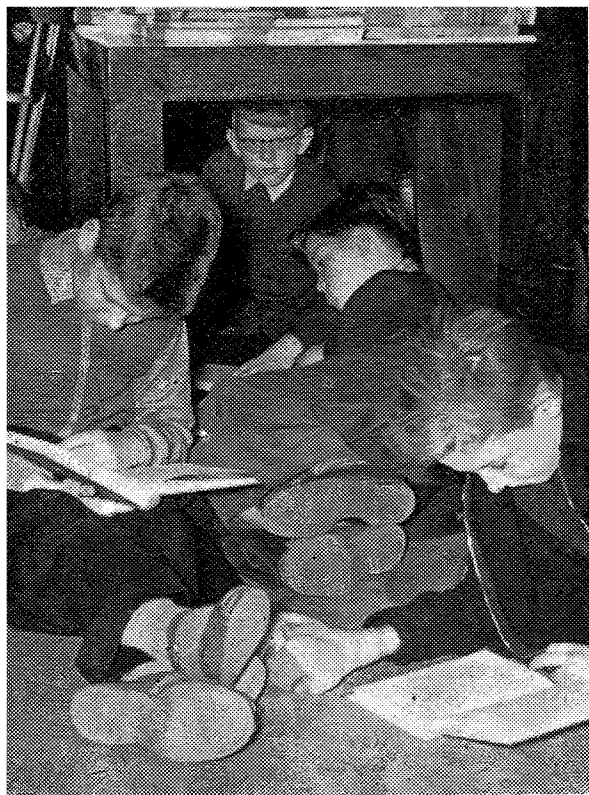

MENS en Wereld

De kleinzieligheid van „Christelijk Nederland”

De dichter A. Roland-Holst is gewend 's middags te rusten. Als hij, tijdens de Boekenweek in de Bijenkorf of elders mee verkoopt, rust hij ter plaatse, als hij thuis in Bergen is rust hij thuis. Bekend is de anecdoten dat twee jochies aan zijn huis belden, ondanks het aangeplakte bericht dat de bewoner tussen dat en dat uur niet gestoord wenste te worden. Gestoord en verstoord stak de dichter zijn hoofd buiten het raam. „Kunnen jullie niet lezen wat daar staat?” Het antwoord was: „Nee meneer, wij kunnen niet lezen.” Roland-Holst trok zijn hoofd terug onder de woorden: „Innig bevoorrecht.”

Ja, wie te veel eet kan een afkeer krijgen, soms ineens van al wat eetbaar is. Iemand die bepaald niet voor de onderscheiding M-Brigadier in aanmerking komt zal plotseling kunnen zeggen, dat hij nu besluit geen druppel drank meer te drinken. Iemand die door Het Woord gegrepen is, die de rechtvaardiging in het leven zoekt door te dichten en te schrijven zal ineens wantrouwend worden ten aanzien van woorden, woorden, woorden. Hij zal dan kunnen zeggen dat een analfabeet, het kleine kind, geen geschreven woorden nodig heeft.

Maar nu in de tijd, in de ons toegemeente ruimte, in de pogingen tot ontplooiing van het mens-zijn; wat zouden wij beginnen zonder boeken, zonder gedichten, zonder geschiedenisverhalen, zonder te kunnen kennis nemen van alles wat mensen ooit beroerd heeft? Wat een eigen-wijsheid, wat een leegte, wat een dorre woestij zou de wereld zijn zonder om te kunnen gaan, via die gedrukte lettertjes, met alle anderen.

Daarom vind ik het nog altijd een van de ontroerendste taferelen die er te zien zijn om een klein kind bezig te zien met zijn eerste leesboekje. Het betekent, dat de aarde open gaat, dat hij deelhebber wordt in wat wij de beschaving noemen. „Ot, Ot! Ot weet niet dat zijn moe hem roept.” En daar begint het dan, de reis van het kind naar de wereld der mensen. Duizend levens leven, door duizend boeken te lezen. Innig bevoorrecht.

Het zou prettig zijn in dit boekenweek-nummer niets anders op te hoeven nemen dan plezierige artikelen over boeken. Maar het is nodig weer eens een „wees-op-uw-hoede” te laten horen. Anders worden de buitenkerkelijken en het humanisme rustig op het tweede plan geschoven. Laten we vooral niet denken dat de erkenning van het humanisme als een serieuze levensovertuiging al een feit is. Misschien dat sommigen zich in slaap hebben laten sussen door de betrekkelijke stilte rondom de humanistische organisaties, maar dan moeten we ze toch uit de droom helpen. Want voor die schijnbare rust de laatste jaren waren twee redenen. In de eerste plaats hebben we met het werk in de arbeiderskringen en de gevangenis te maken gehad met niet-confessionele ministers. Zij moesten weliswaar rekening houden met de opvattingen in de regering en de Kamers, maar ze waren bereid onze aanspraken te erkennen. In de tweede plaats hebben we in de afgelopen jaren onze handen vol gehad om het werk dat ons toegestaan was, ook te volvoeren. Juist omdat we maar een tweede-rangspplaats kregen toebedeeld, ging dat vaak heel moeizaam en met onvoorstelbaar veel tegenwerking.

Niettemin hebben we in de arbeiderskampen en de gevangenis – evenals in de vrije maatschappij! – een stuk werk opgebouwd dat betekenis heeft; ook al is daardoor geen einde gekomen aan de principiële discriminatie van het humanisme. Wat dat b.v. in de gevangenis betekent, zal misschien later nog wel eens uiteengezet worden. Dat is een tragikomische geschiedenis. Maar de zaak wordt vrees ik nog anders, als we met confessionele ministers te maken krijgen. Men heeft al in de kranten kunnen lezen, dat de nieuwe vorm van de omroepwet niet voorziet in de zendtijd voor humanisten. Ondanks onze herhaalde pleidooien sinds meer dan vijf jaar! Men wist tenslotte niets beters te bedenken dan het argument dat het Verbond geen kerk is. Alsof wijzelf ooit beweerd hebben dat we dat wel zijn. Maar laten we deze kwestie met Cals en Höppener een andere keer aansnijden. Dat wordt, als ik het goed zie, een groot punt in de geestelijke strijd in ons land. Maar deze keer moet ik aandacht vragen voor de lange geschiedenis met de repatrieerde Indische Nederlanders.

Ik geloof dat ik niet beter doen kan, dan een zakelijk relaas te geven van onze wederwaardigheden op dit punt. Dat begint al kort na 1950. Men wilde ons toen eenvoudig niet. De

Centrale Commissie voor Kerkelijk en Particulier Initiatief (C.C.K.P.) wenste het Verbond niet als geestelijk genootschap te erkennen. Maar Humanitas mocht meedoen aan de commissie voor het maatschappelijk werk. Wij hadden op dat moment onze handen vol en lieten de zaak rusten. Het heeft geen zin hier de lotgevallen van Humanitas in deze jaren te beschrijven. Het komt er op neer dat een tweetal maatschappelijke werkers van Humanitas gedurende enige tijd werd ingeschakeld bij het werk in de z.g. contractpensions. (In de „vrije” samenleving kon men niemand uiteraard iets verbieden of voorschrijven, en daar hebben Humanitas en het Verbond uiteraard hun best gedaan). In de contractpensions zouden de maatschappelijke werkers de mensen desgewenst verwijzen naar de toegelaten geestelijke verzorgers. De functionarissen van Humanitas hebben dat ook nauwgezet gedaan; ze stuitten overigens op heel wat gevallen, die van godsdienstige verzorging niet gediend waren. Maar gelukkig werd in het brave Nederland deze mensen de ramp van humanistische contacten gespaard; althans zolang ze in de pensions bleven... Toen kwam 1958!

Holland op zijn smalst.

Eind '57, begin '58 kwamen de Indische Nederlanders in grote getale naar ons land. Humanitas voorzag dat velerlei hulp goed van pas zou komen; het Verbond meende thans ook een taak te kunnen vervullen. Op 10 februari vond ten departemente een bespreking plaats. Men achtte het daar „vanzelfsprekend” dat wij toegang kregen tot de contractpensions; over een subsidie voor dit werk moest – begrijpelijkerwijs – de ministerraad beslissen. Op 10 maart zonden we een schriftelijke bevestiging

(Vervolg op pag. 2)

Vandaag begint de Boekenweek en in verband daarmee is een groot deel van dit nummer van Mens en Wereld aan het boek gewijd. Ook enkele vaste rubrieken zoals Kritisch Allerlei en Ik denk er zo over hebben wij er voor éénmaal aan opgeofferd.

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND – 14e JAARGANG NR. 5 – 28 FEBRUARI 1959

VERSCHIJNT OM DE VEERTIEN DAGEN

BOEKENWEEKNUMMER

Vervolg hoofdartikel

van ons verzoek. Op 3 april volgde een nieuwe bespreking ten departemente, ditmaal op bescheidener niveau, waarbij alle argumenten die onvermijdelijk tegen ons worden aangevoerd, aan de orde kwamen en weerlegd werden. De bespreking had wederom een prettig verloop; de beslissing zou direct na Pasen vallen.

Daar kwam echter niets van. Mogelijk vanwege het krakeel dat in de commissie voor maatschappelijk werk inmiddels was losgebarsten over het aantrekken van vrijwilligers (voor eenvoudige menselijke contacten) en de stichting van plaatselijke contactorganen; dit alles om de toevloed van gerepatrieerden te kunnen opvangen. Toen Humanitas zijn vrijwilligersapparaat reeds had opgebouwd, werd de hele aanvangelijke regeling getorpedeerd. Het „gevaar” dat een gerepatrieerde in contact zou komen met een „anders denkende” vrijwilliger (let wel: in de vrije samenleving) moest tot iedere prijs vermeden worden. Tot iedere prijs! Want de hele commissie voor maatschappelijk werk dreigde intens te vallen. Maar op 11 juni (na drie en een halve maand marchanderen) vond men een compromis, mede op aandrang van hogerhand. De regeling heeft overigens in de praktijk vrijwel niet gewerkt! Zo reageert Nederland op een historisch moment.

Misschien dat deze affaire de beslissing op ons verzoek had opgehouden. In elk geval vond op 5 juli een nieuwe bespreking ten departemente plaats. Men wilde door ons aangetoond zien, dat een redelijk aantal gezinnen in de contractpensions verbleven die geestelijke verzorging door het Humanistisch Verbond op prijs zouden stellen. Inmiddels werd echter ook duidelijk gemaakt, dat wij geen toegang konden verkrijgen tot de contractpensions; het was dus ook onmogelijk aan te tonen, dat er gezinnen waren die contact met ons wensten. Daarom schreef ik dd. 25 juli als volgt aan de minister:

„Ik moge in dit verband met name wijzen op het feit dat volgens de bootlijsten van de sinds 1955 aangekomen repatrianten uit Indonesië meer dan 1300 gezinnen hadden opgegeven niet tot enige godsdienstige gezindte te behoren, dat is dus gemiddeld 400 per jaar.

Ook indien deze voor een groot deel godsdienstige geestelijke verzorging zouden wensen, blijft er toch een aanzienlijk deel over, dat van humanistische geestelijke verzorging gediend zou kunnen zijn. Dit stemt ook overeen met de ervaring in de „vrije” maatschappij opgedaan.

Daar wij geen toegang hebben tot de contractpensions, kan ik op geen andere wijze het goede recht van onze aanvraag aannemelijk maken. Ik vertrouw evenwel, dat dit, mede in het licht van de ontwikkeling b.v. in de gevangenissen, niet nodig is.”

Op 31 juli vond nogmaals een mondeling contact plaats en op 28 augustus kwam het schriftelijke antwoord. In hoofdzaak schreef de minister dat de bootlijsten geen betrouwbare maatstaf zijn voor de samenstelling van de groepen in de contractpensions, aangezien een belangrijk deel van de gerepatrieerden zelf in zijn onderdak voorziet en dus niet in de contractpensions komt (volgens de minister zijn dat blijkbaar vooral de buitenkerkelijken, anders heeft de opmerking geen betekenis!). Voorts dat volgens de C.C.K.P. omstreeks het midden van het jaar '49 niet-christelijke gezinnen in de pensions vertoefden en dat we daarvoor geen subsidie konden krijgen. En tenslotte dat wij schriftelijk contact konden opnemen met deze niet-christelijke gezinnen, die wij (daarna) konden bezoeken „op verzoek van het betreffende gezin”. Ons antwoord van 7 oktober op deze brief vindt men in dit nummer volledig afgedrukt. In december kregen we adressen. Een aantal gerepatrieerden heeft inmiddels op onze schriftelijke benadering gereageerd.

Waar gaat het om?

De kwestie van de repatriërende Indische Nederlanders is een afgelopen zaak. Gelukkig. Daarin is dan ook het belang van deze kwestie, die hier nu eens uitvoerig weergegeven is – dan weet men hoe zo iets gaat – niet gelegen. Maar het is goed om te laten zien welke drogredenen men zoal aanvoert om de Humanisten buiten de deur te houden. Iedereen weet immers dat de Indische Nederlanders die niet katholiek zijn, zich als regel (Indisch) protestant noemen, ook al zijn ze niet helemaal of helemaal niet godsdienstig. Dat blijkt ook voortdurend in de contacten die we in Nederland met ze hebben. Op grond evenwel van deze naamgeving worden ze ingelijfd bij de protestantse zorg, hoe vreemd ze daar zelf ook tegenover staan. Niet dat wij daar ons erg druk over zouden maken. Als er contact met deze mensen is, staan ze

tenminste niet alleen. Maar stelt u voor dat ze de voorkeur zouden geven aan contact met onze raadslieden, als ze die aan het werk zagen. Daarom moeten de humanisten, als het kan evenmin toegelaten worden tot de niet-„christelijke” gezinnen. Dat is de kwestie!

En nu maar hopen dat die niet-„christelijke” gezinnen, die immers de Nederlandse verhoudingen niet begrijpen, na zullen laten op onze brieven te reageren. Misschien vergeten ze het wel, of zijn ze al te zeer ontworteld om nog ergens op te reageren. Ze blijven dan weliswaar zonder contact met geestverwanten, maar ze leren tenminste ook het humanisme niet kennen! Helaas, die hoop is ijdel. Ze hebben al gereageerd. Ondanks de kleinzieligheid van „Christelijk” Nederland, waarop Kraemer en Bavinck en Pompe en zovele anderen zo weinig invloed hebben.

J. P. VAN PRAAG

Aan hare Excellentie de Minister
van Maatschappelijk Werk,

Binnenhof 7,

D E N H A A G

VP/532/1324/myb

7 oktober '58

Excellentie,

Met teleurstelling namen wij kennis van Uw 28 augustus j.l. gedateerde afwijzing van ons verzoek van 10 maart j.l. inzake geestelijke verzorging van gerepatrieerde Indische Nederlanders door het Humanistisch Verbond. Wij veroorloven ons erop te wijzen, dat de door U aangevoerde cijfers van het Centraal Comité voor Kerkelijk en Particulier Initiatief geen deugdelijke basis kunnen vormen voor de beoordeling van de onderhavige kwestie. De ervaring o.a. in de inrichtingen van justitie heeft geleerd, dat een onderzoek van departementswege ingesteld tot geheel andere uitkomsten leidde dan uit de gegevens van kerkelijke zijde viel af te leiden. Wij menen dat in dezen alles afhangt van de maatstaven, die men aanlegt.

Overigens kunnen wij ons ook niet aan de indruk onttrekken dat in de meer dan vijf maanden, die sinds onze aanvraag verlopen zijn, de situatie anders geweest is dan thans vanwege het Centraal Comité wordt medegedeeld. Onze aanvraag immers en het daaraan voorafgaande gesprek, dat onze voorzitter op 10 februari 1958 met U mocht hebben, viel in de periode van katastrofale repatriëring van grote en zeer gevarieerde groepen Indische Nederlanders, terwijl Uw beslissing ons werd medegedeeld op een tijdstip, dat de laatste groepen van het meest met Indonesië vergroeide Indische Nederlanders ons land bereikten.

Daar ons evenwel de toegang tot de z.g. contractpensions ontzegd is, kunnen wij geen gedocumenteerde gegevens daaromtrent verstrekken. Wij merken daarbij op, dat het ons niet duidelijk is, waarom ons die toegang geweigerd wordt. Wij begrijpen, dat niet iedereen tot de pensions kan worden toegelaten, maar het ontgaat ons ten enenmale waarom niet een raadsman van het Humanistisch Verbond in de gelegenheid gesteld zou kunnen worden met de bewoners, die immers vrije landgenoten zijn, in contact te treden. Dit geldt o.i. a fortiori ten aanzien van de 49 gezinnen, die opgaven niet tot een christelijke kerk te behoren. Wij menen, dat de ervaringen met het Humanistisch Verbond opgedaan, een waarborg kunnen zijn voor een beleidsvolle uitoefening van deze bevoegdheid. Onder deze omstandigheden kunnen wij in het verbod tot bezoek niet anders zien dan een belemmering van de humanistische geestelijke verzorging, die voor ons niet aanvaardbaar is.

Intussen aanvaarden wij gaarne de mogelijkheid om in schriftelijk contact te treden met de gerepatrieerden in de z.g. contract-pensions. Wij nemen aan, dat Uw brief in dezen beschouwd kan worden als een machtiging om de adressen der in de pensions verblijvende gezinnen met de vermelding van kerkgenootschap e.d. op te vragen. Aldus kan de vicieuze cirkel doorbroken worden, die veroorzaakt dat wij slechts toegelaten zouden worden tot gezinnen, die daarop prijs stellen, terwijl wij dat slechts kunnen vaststellen na toelating. Wij zullen derhalve onze bezoeken voorshands beperken tot degenen, die op onze schriftelijke introductie positief reageren, alsmede tot degenen, die opgeven het inzicht van ons Verbond te delen. Ten aanzien van dit laatste zullen wij ons ingevolge Uw suggestie in verbinding stellen met het Hoofd van de Afdeling Bijzondere Maatschappelijke Zorg van Uw departement.

U zult het ons tenslotte niet euvel duiden, dat wij ons terzake van de toelating en de subsidiëring in het algemeen de vrijheid voorbehouden t.z.t. opnieuw ons standpunt te bepleiten.

Met verschuldigde hoogachting,

Het Humanistisch Verbond.

Fatsoensrakers en Rioolkruipers

Het wordt tijd eens iets te zeggen over een toestand in onze letterkunde, die zo langzamerhand een zere plek dreigt te worden. Want zo moet het genoemd worden als schrijvers, critici en lezers schijnheilig doen, elkaar in een waan houden en niet durven zeggen waar het op staat.

Er wordt op het ogenblik veel te veel het spelletje gespeeld dat Andersen onovertroffen verbeeld heeft in zijn sprookje *De Nieuwe Kleren van de Keizer*. De een durft voor de ander niet zeggen wat hij ervan denkt en allen knikken ernstig instemmend in een zaak die niets om het lijf heeft. Niemand wil voor achterlijk, dom en bekrompen aangezien worden, voor een man die niet met zijn tijd meegaat of misschien wel voor een hypocriet. Want wie heel schuchter zou willen opmerken, dat het leven toch nog iets meer is dan vuiligheid en de kunst dus meer dan de verbeelding van afval en stank, hij wordt onmiddellijk onder hooggelach ingelijfd bij het defecte gilde van Multatuli's Kappellui en de fatsoensrakers van Forum.

Een aantal auteurs is zo geobsedeerd door de gebruikelijke perversiteiten van het dagelijks leven, dat het leven van alledag voor hen geheel daarin opgaat. Het perverse is het normale en wie het daarmee niet eens is, lijdt aan de laatste resten van Victoriaanse preutsheid, Calvinistische schijnheiligheid, Humanistische rozengeur- en maneschijnethiek. Een aantal critici heeft die kwaaië kans niet willen lopen en net als de kleermakers in het sprookje van Andersen suggereren zij, dat wie het anders ziet dan zij zelf slechts medelijden verdient. In koor roepen zij: het perverse is het normale. En zij herhalen: abnormaal en pervers is dus wie dat niet met ons eens is; wie anders oordeelt dan wij doen, is zedelijk verschrompeld en durft de waarheid niet onder ogen zien.

De stille terreur van deze suggestie der critici en schrijvers mist zijn uitwerking niet. Er zijn een heleboel lezers die van literatuur houden en de moderne letterkunde graag volgen en nu maar menen, dat die schrijvers en critici wel gelijk zullen hebben. Moderne literatuur en verbeelding van de onvermijdelijke vuiligheid zijn blijkbaar één en hetzelfde. Wie dat niet met hen eens is, verstaat zijn tijd niet en is een hopeloos achterlopend geval. En daar men tenslotte aan alles went, duurt het niet lang of men staat ook overtuigd te roepen, dat de keizer zulke prachtige kleren aan heeft. Niemand let er meer op, dat er nog méér lezers zijn, die daar-

aan niet meedoen. Zij zwijgen, houden zich achteraf en zijn teleurgesteld.

Albert Helman heeft eens een boek geschreven over de roman. Hij noemde het: *Leef duizend Levens*. Met die titel drukte hij uit, dat de roman de oneindige verscheidenheid van het menselijke leven probeert te verbeelden, de onuitputtelijke hoeveelheid van verhoudingen, zielstoestanden, ideën, gedragingen, bedoelingen en van de vormen waarin zij verschijnen. In iedere tijd lijden de kunstenaars aan dingen die zij niet verteren kunnen en waarvan zij zich door erover te schrijven pogen te bevrijden. Innerlijke verschrikkingen zijn altijd een bron van kunst geweest, van grote kunst. Maar obsessie en geteisterd, gekweld gemoed zijn niet de enige drijfveren tot kunst en de oorzaken van kwellingen vormen niet de enige onderwerpen voor de kunstenaar. Het is het goed recht van iedere romanschrijver te menen dat de huidige samenleving rot is en rottigheid dus het enige waarover te schrijven alt. Criticus en lezer delen in dat recht. Er was een tijd dat zij erom werden uitgekregen voor bedervers van de moraal, ondergravers van de maatschappij. Dat geeft hun nog niet het recht thans op hun beurt degenen, die hun mening omtrent leven en samenleving niet zijn toegedaan, voor huichelaars en kat-in-het-donker-knijpers uit te maken.

Een zeker soort kritiek heeft het begrip fatsoensraker zodanig gedenatureerd, dat het onbruikbaar is geworden. Dat begrip stamt uit een tijd, die definitief verleden is. Thans staan tegenover elkaar de rioolkruipers en degenen, die van tijd tot tijd ook wel eens een ander luchtje willen scheppen. Die laatsten moesten maar niet te lang meer wachten met hun

Lezingen voor de radio

1 maart, 9.45 uur (VARA): dr. J. P. van Praag over „s morgens vroeg”;

8 maart, 9.45 uur (VARA): mr. H. B. J. Warlander over „Het compromis”.

15 maart, 9.45 uur, Prof. dr. G. Stuiveling over: „Illusies van het verleden”.

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,- per jaar op giro no. 304960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht. Losse nummers f 0,25.

wens tot frisse lucht nadrukkelijk te kennen te geven. Die wens leeft in de harten van velen, ook van hen, die zich hebben laten overdonderen door de stelligheid van de nieuwe mode. Alsof de keus zou gaan tussen echte rottigheid en onwaarachtige zuiverheid! Alsof er zelfs een keus aan de orde zou zijn en dus vuiligheid en schoonheid niet op onontwarbare wijze, niet te ontraadselen en niet te scheiden, tezamen het leven zouden uitmaken! Waarom zou een schrijver van de ene eenzijdigheid in de andere moeten vallen? De zaken worden veel te veel tegenover elkaar gesteld; en daaruit blijkt dat men het leven niet in zijn geheel aanvoelt, als er van de duizend levens maar enkele als de echte worden opgevat en de rest op de valse schoonheidshoop wordt gesmeten.

Elke tijd heeft zijn eigen waarheid. Van onze tijd is het besef der rottigheid. Elke literatuur heeft haar eigen kleinheid: de versmalling van de roman tot één soort leven. De Nederlandse literatuur is er niet altijd aan ontsnapt. 't Is er ook nu maar smalletjes.

B. C.

Dr. W. Drees: „Van mei tot mei”

Dr. W. Drees, „Van mei tot mei”, Van Gorcum & Comp. Assen, 1958

Met het prijsgeven van zijn persoonlijke herinneringen aan bezetting en verzet heeft dr. W. Drees, nog minister-president toen hij deze memoires schreef, een welkome aanvulling gegeven op de vele publikaties die reeds over deze periode van ons jongste vaderlandse verleden het licht zagen.

Wij mogen daar onze ex-premier dankbaar voor zijn. De centrale plaats die hij gedurende de oorlogsjaren in het illegale contact tussen de verschillende bevolkingsgroepen heeft ingenomen, gevoegd bij de bezonnenheid en nuch-

terheid waarmee hij gewend is mensen en gebeurtenissen te beoordelen, maakt hem tot een betrouwbare getuige van de lotgevallen die ons volk in de bezettingsjaren wedervoer. Vele episodes in de boeiende maar onoverzichtelijke geschiedenis van het verzet doet hij helder uit de doeken; het voor velen duistere warnet van de ondergrondse betrekkingen haalt hij feilloos uit de knoop.

Volledigheid stond dr. Drees daarbij niet voor ogen; zoals hij in een woord vooraf zegt wilde hij zich beperken tot de activiteiten waarbij hijzelf betrokken is geweest. Het is daardoor ook begrijpelijk dat vrij veel aandacht is geschonken aan de ontwikkeling van de SDAP, wier fractievoorzitter in de Tweede Kamer hij werd, toen ir. J. W. Albarda in 1939 tot het ministerschap werd geroepen. Die beperking betekent intussen niet – en wie hem kent zal dat begrijpen – dat hij zichzelf op de voorgrond plaatst; men moet tussen de regels door lezen om te beseffen hoeveel persoonlijke moed en offerbereidheid er stak in zijn onvermoeide pogingen ons Nederlandse volk ook in die donkere jaren te blijven dienen.

Een boeiend boek is „Van mei tot mei” niet geworden, al blijkt op menige bladzijde de menselijke bewogenheid die de schrijver dreef tot volhouden en doorzetten, ook in Buchenwald waar hij een jaar en een dag verbleef. Maar wel een boek dat ons sterkt en moed geeft, omdat het getuigt van de geest van onafhankelijkheid en de trouw aan de democratie die gelukkig een belangrijk deel van ons volk in die somberste jaren van onze twintigste-eeuwse geschiedenis bleef bezielen.

D-z

Kinderbescherming

In de kinderbescherming moet veel worden gewerkt met vrijwillige krachten, de toezichthouders, die bij instelling van een vrijwillig patronaat of bij wettelijke ondertoezichtstelling van kinderen worden aangewezen. Pro Juventute heeft een leerzaam boekje uitgegeven, geschreven door mr. A. H. J. Timmer Quispel, een leerzaam boekje voor toezichthouders of gezinsvoogden, getiteld *Een deur gaat open*. Met menselijke liefde alleen is een vruchtbaar toezicht niet te volbrengen. Er is ook wijsheid voor nodig en evenzeer kennis. Veel kennis van juridische en praktische mogelijkheden en van situaties waarvoor men kan komen te staan, is uit dit boekje te putten. „Handleiding voor gezinsvoogden” is de ondertitel. Zeker, een handleiding is dit boekje wel, een handleiding namelijk voor de voorbereiding van gezinsvoogden. Het praktische werk zal de toezichthouder niet met een boekje in de hand kunnen verrichten.

S.s.

Herwaardering van het verleden

Herman van den Bergh: *Schip achter het boegbeeld*. Over het werk van J. Slauerhoff. L. J. C. Boucher, 's-Gravenhage 1958.

Een literaire cultuur is afhankelijk van twee voorwaarden: de toevoeging van nieuwe werken en ideeën en de herwaardering van oude. In landen waar de literatuur waarlijk leeft (Frankrijk, Duitsland, Engeland) laat men de doden niet met rust. Men geeft hun boeken steeds opnieuw uit en iedere generatie blijkt weer behoefte te hebben om haar standpunt op eigen wijze te bepalen.

Ons land heeft weinig literaire cultuur. Dat komt niet alleen door onze domheid. Voor de grote werken uit de Gouden Eeuw kan men vurige historische belangstelling hebben, maar een doorsnee-lezer zal weinig persoonlijke relatie kunnen vinden met Vondel en Hooft. De afstand is te groot. Bij de literaire omwentelingen uit later tijd deed Nederland nauwelijks mee. Om het erg cru te zeggen: tussen de Gouden Eeuw en Multatuli is er niet veel te herwaarderen. Pas in het midden van de vorige eeuw begint een ontwikkeling van allure.

Met die periode is men thans druk bezig. De onderzoeken van de laatste tijd hebben Jacques Perk van geniaal nieuwlichter tot veelbelovende domineesoon gemaakt. Stuiveling's biografie van Perk houdt in feite de pijnlijke ontluistering in van een legendarisch genie. Het ligt aan onze burgerlijkheid dat wij niet gestreden hebben voor het behoud van de mythe Perk, maar met grote afschuw de mythe Kloos zagen verbleken.

Wat is het geval? Kloos, de heros van Tachtig, bleek een homoseksuele alkoholist en zijn strijd voor de schoonheid bleek

„Als de dag van gisteren”

Meyer Sluysers is vermaard geworden als de cronicus van de vooroorlogse Amsterdamse Jodenbuurt. Zij, die bekend waren in de straten en steegjes rond de Jodenbreestraat en het Waterlooplein, die de bewoners kenden en vertrouwd waren met hun zorgen en hun vreugden, zullen met diepe ontroering zijn boeken „Die en die is er nog” en „Voordat ik het vergeet” hebben gelezen en herlezen.

Sluysers is in die buurt opgegroeid, hij is er schoolgegaan, hij heeft hetzelfde leven geleefd als zovelen van hen, die in de Duitse gaskamers zijn vermoord. Hij leeft nu met en op zijn herinneringen, hij is er boordevol van, hij kan niet zwijgen. Hij moet steeds weer getuigen van zijn grote liefde voor de kleine handelaartjes en handwerkers, voor de eeuwig met „sof” kampende mannen en vrouwen, die volgens Hitler en consorten hoekstenen van het „wereld-Jodendom” waren, vuige plutocraten die rücksichtslos uit de weg geruimd moesten worden. En daarom schreef hij – vooral sterk geïnspireerd door Mendes da Costa's beeldje „Gesjiewes” (engel) – zijn nieuwste boek „Als de dag van gisteren...” waarin die fellevende buurt, onder Amsterdamers bekend en bemind als „de Jodenhoek”, nieuw bruisend leven krijgt.

Sluysers eerste boek „Die en die is er nog” is, om onbegrijpelijke redenen, niet herdrukt. Ik doe niets af aan Sluysers andere boeken als ik zeg, dat dit zijn beste is. Daarom hebben „Het Parool” en „De Nieuwe Pers”, die gezamenlijk „Als de dag van gisteren...” het licht deden zien, er goed aan gedaan enkele van de beste hoofdstukken uit „Die en die is er nog” in Sluysers laatste werk over te nemen.

Ik acht mij ontheven van enige plicht „Als de dag van gisteren...” aan te bevelen: het is zo goed dat 't iedere aansporing om het te lezen kan ontberen.

v. S.

met niet altijd even schone middelen te zijn gestreden.

Het was voor velen een onaanvaardbare desillusie. Ik moet bekennen dat ik dat niet goed begrijp. Ik vind het veel erger dat de stralende jongen Perk een brave negentiende-eeuwse moralist is geworden dan dat de tamelijk bespottelijke schoonheidspriester Kloos een alleszins respectabele poëte maudit werd. Stuiveling heeft Jacques Perk naast Potgieter in het graf gelegd. Wij dachten dat Kloos daar ook al was gaan rusten. Dankzij de opzienbarende documenten-uitgave van 's Gravesande is onze vergissing aan het licht gebracht. De schim van Kloos stoet nu zeer levenskrachtig met de schimmen van Baudelaire en Rimbaud. Ik hoop zeer van harte dat hem nog een mooie toekomst zal zijn beschoren. Voor Jacques Perk is er waarschijnlijk geen enkele hoop meer.

De literatuur-historici zijn nog nauwelijks toegekomen aan de periode van na Tachtig en zelfs over Kloos, Gorter, Van Deyssel weten we nog steeds te weinig. Overgrote voorzichtigheid onthoudt ons sailante bijzonderheden van hun levensloop en documenten en brieven.

Geleerde studies over „stromingen” en „invloeden” en wijsgerige achtergronden en taalgebruik komen bij ons in de plaats van duidelijke biografieën. Ik betreur dat ten zeerste. Ten eerste uit nieuwsgierigheid. Ten tweede omdat het verleden zo nooit levend kan blijven. Frans Coenen b.v. was een pittig en boeiend man. In het boek dat Proost over hem schreef, is hij een man geworden die steeds zat te lezen en invloeden te ondergaan. Uit pure verveling slaat men de bladzijden van die biografie om in de vergeefse hoop iets te vernemen over zijn vriendinnen, zijn eet-gewoontes en zijn stoelgang. De literatuur-historici proberen altijd te ontkomen aan de erkenning, dat ook door zulk soort zaken een schrijver en zijn oeuvre worden bepaald.

Leopold, Van Oudshoorn, Jacob Israël, De Haan. Niets van betekenis is over hen geschreven. Waarschijnlijk is De Haan het boeiendste karakter uit onze moderne literatuur: pederast, zionist en een grandioos dichter. Zijn leven was een tragedie, zijn dood gruwelijk. De literatuur-geschiedenis zwijgt erover. De gekwelde existentie van een ontroerend man gaat schuil onder beschouwingen over zijn verstechen.

Herwaardering van het verleden. Dat betekent het werk van allang gestorvenen lezen alsof het ons aan gaat, maar met meer kennis van zaken dan zijn tijdgenoten. Indien een cultuur niet opgeofferd wil worden aan de meest insipide actualiteit is het nodig steeds weer met persoonlijke inzet gestandaardiseerde oordelen te controleren en de verblekende portretten opnieuw te schilderen.

Het leek even of de experimentelen het plan hadden om de hele literatuur van voor hun eigen debuut voor dood te verklaren. Paul Rodenko bleek van ander inzicht. Of men het eens met hem kan zijn of niet doet er in dit verband weinig toe. Het is in hem te waarderen dat hij naar zijn eigen maatstaven de poëzie van het verleden ging beoordelen.

Deze uiteenzetting is bedoeld als aankondiging van een in opzet zeer prijzenswaardig boek van Herman van den Bergh over Slauerhoff: „Schip achter het boegbeeld”. Slauerhoff was het vooroorlogse idool van zijn tijdgenoten en van de jeugd van toen. Zijn romantische verbittering, zijn zwerftochten als scheepsarts, zijn opzettelijke cynisme en zijn vroege trieste dood werkten sterk op de fantasie. Wat betekent hij nu nog? Op deze vraag geeft Herman van Bergh antwoord.

Het antwoord is verrassend negatief. Van

J. Slauerhoff

den Bergh blijkt bij alle bewondering voor Slauerhoff's aanleg en voor sommige van zijn werken zijn ontwikkeling hoogst onbevredigend, zijn levende betekenis vrij gering te achten. Hij breekt de staf over Slauerhoff's geestelijke onrijpheid, over zijn gebrek aan inzicht en smaak, zijn gratuite fantasieën. Zijn essay is afwijzend.

Het bezwaar dat ik ertegen heb is dat naar mijn gevoel niet duidelijk genoeg uitkomt van welke overtuiging uit Van den Bergh heeft geschreven. Bij een zo persoonlijke afrekening kan men toch eigenlijk niet volstaan met vrij algemene beschouwingen over een „volslagen tijdbreuk”. De inleiding van het boek is te kort. Hier had Van den Bergh zijn algemene eisen aan de literatuur moeten formuleren voor hij gedetailleerd ging bewijzen waarom Slauerhoff er niet aan voldeed. Nu blijft de lezer ietwat in het onzekere over de maatstaf die Van den Bergh aanlegt.

Het boek is overigens interessant genoeg, persoonlijk en helder geschreven en zowel door zijn opzet als door zijn inzet alleszins een ruime belangstelling waard.

ALFRED KOSSMANN

„De glans van het leven”

Ronduit bekend: ik weet geen raad met Peter Jaspers' roman „De glans van het leven”. Iedere pagina spreekt, fluistert of schreeuwt van haar liefde voor kinderen: slachtoffers van een bestaan, dat ouderen hun opdringen, en dat Peter Jaspers vlijmscherp kritiseert. Ik weet geen raad met dit boek, omdat het geen roman is, omdat het mijns inziens meer tendeert naar de felbetogende brochure, overgoten met een naar roman geurende saus.

„De glans van het leven” is een rommelig boek, of moet deze vorm voor „modern” doorgaan? Ook in het zogenaamde verhaal kan ik, met de beste wil van de wereld, niet geloven. Want wat moet ik beginnen met „de boze tovenaars, die niet kon verdragen, dat er gelukkige mensen waren”, die het hele boek door niets anders doet dan de mensen ongelukkig maken, door hun Het Contact – zo staat het er – te ontnemen? En die uiteindelijk bekeerd wordt door... het onheil, dat hij voortdurend zelf sticht. Die tenslotte zegt: „De mensheid moet zijn eigen verlosser zijn, niemand kan helpen. Alleen via de liefde en de kinderen is het mogelijk. Anders niet.” Ik zou het er mee eens kunnen zijn, als het niet zou zijn beweerd door hem, die – volgens Peter Jaspers – alle kwaad heeft aangericht. Ik geloof niet aan een Hitler, die de Schweitzer uithangt.

Ik twijfel geen seconde aan de goede bedoelingen van Peter Jaspers, ja ik ga nog verder: ik ben voor de volle honderd procent overtuigd van haar onuitblusbare liefde voor het kind, voor haar geloof in het goede, zuivere en schone in het kind, en in mensen, maar met argumenten – want daarmee speelt Peter Jaspers – bouwt men geen roman. En die heeft zij willen schrijven. Ik heb heel wat betere herinneringen aan haar eersteling „Waarom speel je niet, Vincent?” „De glans van het leven” verscheen bij „Hollandia”, Baarn.

v.S.

Een dromer maakt de balans op

Vijfstromenland; Balans der Werelddelen; door Dr. P. J. Bouman; 1958.

Het is al de vierde druk van Prof. Bouman's *Vijfstromenland*, die voor mij ligt. Wat wil hij met dit boek?

Het geeft een overzicht van de wereld zoals zij op dit ogenblik reilt en zeilt. Zowat alle landen van de vijf werelddelen krijgen een beurt. Veel van de lezers die het boek vinden, zullen enkel maar van dat kaleidoscopisch beeld genieten, en het is inderdaad verrassend wat pakkende feitjes en trekjes de schrijver met nooit falende animo iedere keer weer weet aan te voeren. Niet velen zullen het hem nadoen, en ik breng graag een eresaluut aan de levendigheid van zijn schrijfrant zowel als aan de rijkdom van zijn kennis. En toch, men behoeft maar over een klein beetje kritisch vermogen te beschikken om evenzeer versteld te staan van de oppervlakkigheid, de eenzijdigheid, en ... onvolledigheid is niet het ergste, want dat spreekt wel helemaal vanzelf; maar - onevenredigheid. De verregaande willekeur van wat naar voren gehaald wordt, het terzijde laten van factoren waarmee terdege gerekend zou moeten worden - men zou van een socioloog, die links en rechts geleerde werken citeert en zijn bladzijden versiert met grote namen, beter verwachten.

Maar Bouman komt tot zijn stof niet met de onbevangenheid, of liever: zelfbeheersing, van de man van wetenschap. Hij zegt zelf dat hij behoort tot „de gepijnigden, die hun armen strekken en vormzoekers zijn.” Gepijnigd? Door de nood van onze wereld, door de zwakheden van de moderne cultuur, door het dodelijk gevaar van het kernwapen. Inderdaad, wie zal niet mee bezorgdheid voelen. Maar laat die bezorgdheid niet blind maken voor wat er in onze tijd aan positieve krachten bestaat. Als „de gepij-

nigde” verlossing alleen meent te kunnen vinden in een heel andere wereld niet alleen dan die wij beleven, maar dan ooit bestaan heeft, en vervolgens al wat hij waarneemt, aan die droom toetst en verwerpelijk vindt, dan verliest het beeld dat hij voor ons oproept, in weerwil van die rake schetsjes en op het leven betrapte anecdotes, alle betrekking tot de realiteit.

door

prof. dr. P. GEYL

Het traditionele Europa, het Europa van nationalisme en oorlogen (maar was er werkelijk geen andere traditie?), is voor Bouman geen beschrijving waard. Alles moet komen van „het andere Europa.” Met soevereine eigenzinnigheid somt hij een aantal plaatsen en instellingen op, die voor hem het enig „waardevolle in ons erfdeel en in ons heden vertegenwoordigen: charmante bouwwerken en valleien, kloosters, gestichten en volkshogescholen, alles, kortom, wat de teerhartige, goedwillende, oecumenische Christen aanspreekt: daarvan moet de redding komen. Een breken met de geschiedenis in andere woorden; een schuil zoeken in de illusie dat wij vrij zijn van ons verleden.

Ik predik waarlijk geen slaafse onderwerping aan het verleden. Maar dat wij er bij onze gestadige vernieuwingspogingen rekening mee moeten houden op straffe van onvruchtbaarheid, staat voor mij vast. En hoe komt onze boetprofeet, die in de Westerse beschaving niets meer dan materialisme vinden kan, met zichzelf in tegenspraak, als hij „een christelijk réveil” als de enige uitweg aanwijst! Want werd dat slechte verleden niet veel meer dan onze tijd door het Christelijk geloof beheerst? En zeker, tegen strijd en oorlog is dat nooit een behoedsel geweest!

Het materialisme is een van Bouman's zondebokken. Is scepticisme ten opzichte van de Christelijke godsdienst werkelijk zonder meer gelijk te stellen met materialisme? Een andere zondebok is „politiek”. Politiek is voor Bouman een mal en boos bedrijf. „De groei der beschaving werd weer door de politiek doorkruist”, zegt hij ergens. Alsof beschaving en politiek antagonistisch waren, alsof scheiding tussen de twee denkbaar is. Maar onze dromer spreekt van de praktische politici bij voorkeur met verachting. Zo spot hij bijvoorbeeld met „de speelzaal van de internationale politiek”, waar men nog in bewapening gelooft en in de afschrikken-de werking van het kernwapen.

Als het niet zo'n gevaar opleverde, zou men de onverantwoordelijke fantast wel eens een tijdlang willen zien worstelen met de zware problemen van de staatslieden, bij wie hij enkel maar ontoereikende bedenkseltjes of „stomiteiten” wil erkennen. Overigens kan men hem rustig in zijn speelkamer laten met die geloving van een vernieuwde wereld, waarin alle mensen goed zouden zijn, bevrijd van hun (van ons allen) erfelijke belasting met cultuur- en maatschappelijke tradities en niet meer denkend aan private of groepsbelangen. Alleen, hij komt nog het naast toe aan die „vorm”-geving waarnaar hij streeft, in zijn (overigens louter negatief blijvende) aanvallen, het hele boek door, op de N.A.V.O.-organisatie, een onderwerping naar hij het voorstelt van West-Europa aan Amerika, en op de afschrikingspolitiek, de waan dat de vrede te behouden is door het kernwapen. En hier kan zijn invloed verwarrend en verzwakkend werken.

Bouman is geen communist. Hij spreekt ergens zelfs van de „diabolische” methoden van het communisme. Dat neemt niet weg, dat hij zijn „realistisch pacifisme” bepleit met bedenkelijke trucs.

Wij hebben ons, zegt hij en herhaalt hij, in de koude oorlog een schrikbeeld gevormd. Hij schijnt Stalin vergeten te zijn en het westwaarts voortdringen van het communisme, waaraan alleen de samenwerking van West-Europa met de Verenigde Staten perken stelde. Ook doet hij gedurig aan die valse gelijkstelling; maar al te bekend bij meelopers en Derde-weggers, van het machtige Rusland en het machtige Amerika. Wij zijn het slachtoffer van Amerikaanse propaganda, waaraan onze verblinde regeringen meedoen. „Op dezelfde manier laat de Russische regering voor intern gebruik het propaganda-apparaat op volle toeren draaien.” Op dezelfde manier?! Als Bouman Rus was en een boek als dit trachtte te publiceren, dan zou het hem wel anders vergaan dan wat hem hier te beurt valt. Toch doet hij alsof hier alles samenspannt om de waarheid zoals hij die ziet, te smoren.

Maar er zijn betere gevoelens in opkomst, beweert hij. „Aan weerskanten van het IJzeren Gordijn bestaat eert verlangen iets te riskeren om tot beter wederzijds begrip te komen.” Aan weerskanten! opnieuw alsof men hier met gelijksoortige omstandigheden te maken heeft. Zijn onwezenlijk optimisme ten opzichte van Rusland gaat zo ver, dat hij uit de Hongaarse tragedie vooral afleidt (ofschoon hij het gruwelijk optreden van de Russische heersers erkent), dat zij de ogen geopend heeft, in Rusland zelf, „voor de grenzen der politieke leugen”; „de Hongaarse opstandelingen hadden in hun ondergang een beslissende overwinning behaald.”

Bouman heeft dat optimisme nodig, omdat hij ons wil aanprediken dat wij beter doen de communistische overheersing over ons te laten komen, dan onze hoop te stellen op het kernwapen. Men overschat in het Westen „de kracht der dwangmethoden”. Onze cultuur zou zichzelf in het martelaarschap hervinden (het Christendom zou weer opbloeien) en de Rus zou de tanden op ons stuk bijten.

Ik geloof waarlijk wel dat er weerstand zou geboden worden. Ik heb meer recht het te geloven dan Bouman, die in onze cultuur maar zo weinig leefkracht meer wil erkennen. Maar ook dit lijkt mij onwezenlijk optimisme en in de toepassing die Bouman eraan geeft, gevaarlijk. Hij stelt vooral in de jeugd vertrouwen. Zijn de dwangmethoden echter vooral voor de jeugd niet onweerstaanbaar? Ik herinner mij de fanatieke gezichten van een troep Hitler-jugend die ik in 1936 door München zag marcheren. Maar ik herinner mij bovendien uit de geschiedenis hoe dwangmethoden bijvoorbeeld het geloofsleven van hele volken duurzaam konden veranderen.

Het kernwapen bergt angstwekkende mogelijkheden. Wat zou het een opluchting zijn als het mogelijk bleek er met de Russische heersers tot een betrouwbare overeenkomst over te geraken. Maar het uit handen te geven, terwijl zij (die voor aandrang van hun eigen mensen niet bevreesd behoeven te zijn) het behouden, daarmee zou werkelijk de zaak van de vrijheid niet alleen, maar die van de vrede, geen dienst worden bewezen.

Het zal ook de lezers van M. en W. interesseren dat de beide negerjongens, die wegens een zoen, gegeven aan blanke meisjes, tot langdurige tuchthuisstraffen werden veroordeeld, in vrijheid zijn gesteld.

RED.

„Première”: boekje voor toneelliefhebbers

Première heet het kleurige boekje, dat op het ogenblik van achter de etalageruit alle tooneelminnaars toelont. De namen van de medewerkers (het is namelijk geschreven in de vorm van een zestal afzonderlijke opstellen) hebben in de Nederlandse toneelwereld stuk voor stuk een goede klank. In de volgorde waarin zij hun medewerking verlenen belichten Hugo Claus, Karl Guttman, Han Bentz van den Berg, Wim Vesseur en Coen Flink het aandeel dat zij achtereenvolgens als schrijver dramaturg, regisseur, decor- en kostuumontwerper en acteur hebben in het tot stand komen van een toneelvoorstelling. Behalve Bentz van den Berg en Vesseur houden zij zich echter wat te veel op de vlakte om ons werkelijk op te werken tot de spanning van „het” moment: de première.

Als enige, die pas goed in actie komt nadat het doek gevallen is, vertelt de criticus Ben Stroman wat volgens hem de taak is van de toneelrecensent en hoe de instelling van deze „be-moeial uit overtuiging” dient te zijn, wil hij werkelijk het toneel dienen.

Het boekje verscheen in samenwerking met de stichting Nederlands Theatercentrum bij van Loghum Slaterus en werd door Johan Bendien van een Proloog en door Maria Austria van een aantal foto's voorzien.

R. W. D.

Drie boeken over kunst

„Ravenna, stad van verborgen schoonheid.” Een betere titel had dr. L. van Egeraat nauwelijks aan zijn boek over Ravenna kunnen geven. De schoonheid van Florence en Siena ontplooit zich voor een belangrijk deel onder de vrije hemel, die van Ravenna houdt zich verscholen in het inwendige van onaanzienlijke baksteengebouwen, mooi van proporties weliswaar, eerbiedwaardig van ouderdom, maar op het eerste gezicht verre van indrukwekkend. Doch treedt binnen in het mausoleum van Galla Placidia, in San Apollinare Nuovo of San Vitale en ge zult de ongekende pracht aanschouwen van de 5de en 6de eeuwse mozaïeken, die hun flonkering en kleurenpracht uitspreiden over de koepelgewelven en de wanden van deze onopvallende gebouwen.

Van deze mozaïeken vertelt dr. Van Egeraat in dit boek. In een algemeen gedeelte geeft hij op eenvoudige wijze het noodzakelijke van de geschiedenis van deze stad, en laat hij de aandacht vallen op de drie figuren, die Ravenna zijn luister geschonken hebben: Galla Placidia (389-450), Theodorie (493-526) en Justinianus (± 550).

Zonder veel kunsthistorische termen te gebruiken, weet de schrijver de Byzantijnse kunst volkomen aanvaardbaar te karakteriseren als een natuurontwikkeling ter uitdrukking van het geestelijk leven. Het strakke en schematische dat deze kunst kenmerkt, hangt dan verder samen met de ongelofelijke strengheid van de hof-etiquette, een levens-stylering, die ten doel heeft de hoogwaardigheidsbekleders ver te verheffen boven het vlak waarop het gewone, alledaagse leven zich afspeelt.

Dat deze kunst voor een goed deel een sym-

bolisch karakter heeft, ontgaat de schrijver niet zo min als de waarde van bepaalde technische bijzonderheden als het zetten van de gekleurde steentjes onder verschillende hoeken, waardoor de oppervlakte van het mozaïek in duizenden facetten gebroken wordt, die ieder op andere wijze het licht vangen. Vandaar dan de buitengewone flonkering van deze mozaïeken.

In een bijzonder gedeelte geeft de schrijver, telkens aan de hand van een goed gekozen foto, gelegenheid om dieper op bepaalde details in te gaan. Jammer dat hij hier en daar in deze commentaren vervalt in een herhaling van wat hij in het algemeen gedeelte reeds gezegd heeft. Een enkele maal is het commentaar niet ter zake doende, b.v. bij de Verloochening van Petrus, waar geen woord gezegd wordt over de voorstelling zelf, maar wel, geheel overbodig eigenlijk, de aandacht gevestigd wordt op het feit, dat de Kruisiging in de iconografie van de kunst der 5de en 6de eeuw ontbreekt.

Doch dit zijn slechts kleine vlekjes. „Ravenna, stad van verborgen schoonheid” is een sympathiek boek, dat en door het enthousiasme waarmee Dr. Van Egeraat vertelt en door de fraaie reproducties vele lezers nader kan brengen tot een rijk van uitzonderlijke schoonheid.

* * *

In alle fasen van zijn ontwikkeling heeft Rembrandt zelfportretten geschilderd en getekend, steeds heeft hij met een niets ontziende eerlijkheid op deze wijze aan zichzelf rekening gehouden over zichzelf afgelegd. Van 1629 tot 1669 is er nauwelijks een jaar voorbijgegaan waarin hij niet tenminste eenmaal het eigen ge-

zicht tot onderwerp nam, en aangezien deze zelfportretten dus een reeks met weinig grote onderbrekingen vormen, is het heel goed begrijpelijk dat Willem Enzinck op de gedachte is gekomen, Rembrandts leven en ontwikkelingsgang te schetsen aan de hand der zelfportretten.

De schrijver blijkt heel goed te beseffen dat er hier een gevaar dreigt. Hij wil de relatie tussen Rembrandts dagelijks bestaan en zijn zelfportret niet overschatten, de noden en beslommeringen van het dagelijks leven behoeven immers niet onmiddellijk in Rembrandt's zelfportret af te lezen te zijn. Maar wel zal het zo zijn, dat de moeilijkheden, lasten, teleurstellingen en tegenslagen aanzienlijk tot zijn rijping naar innerlijke rust hebben bijgedragen.

Enzinck bepaalt er zich toe, net zoveel van de levensomstandigheden te vertellen als nodig is voor het begrijpen van een bepaalde visie, terwijl hij voor het overige, uitgaande van het werk zelf, telkens in Rembrandt's psychische stemming tracht door te dringen. Hij doet dat beknopt, in eenvoudige taal, met een duidelijk begrip voor wat er zich in een gezicht kan uitspreken. Vooral de blik wordt dikwijls op verrassende wijze gekarakteriseerd.

Over het algemeen geeft Enzinck weinig opmerkingen die op de stijl van het werk betrekking hebben. In zekere zin is dat een voordeel: het boek richt zich tot de leek en niet tot de vakgeleerde. Doch aan de andere kant is het niet ondenkbaar dat de niet-kunsthistorisch geschoolede lezer zich afvraagt, waar nu juist bepaalde stijl-eigenaardigheden vandaan komen. Daarover zal hij in dit boek weinig uitsluitsel vinden.

Wat hij er wel in vindt mag echter niet onderschat worden: in grote trekken Rembrandt's levensverhaal, en de ontwikkelingsgang, afgelezen van Rembrandt's gesprek met zijn spiegelbeeld en duidelijk gemaakt in dikwijls treffende analyses.

* * *

Dat Amerika een land van schilders is, niemand zal het in ernst kunnen beweren. Maar dat betekent nog niet, dat het niet de moeite waard zou zijn, zich te verdiepen in een schilderkunst, die steeds te kampen gehad heeft met een gebrek aan picturale traditie. Van de worsteling om een eigen vorm en opvatting vertelt James T. Flexner in zijn boek „Amerika schildert” (vert. Willem Enzinck).

Natuurlijk zijn de buitenlandse invloeden (in het bijzonder de Engelse) steeds sterk geweest, maar het opmerkelijke is toch wel dat er steeds meer figuren optreden die eigen wegen gaan; van de 17de eeuwse anonymi met hun boeiende primitieve portretten in de lijn van de eigenzinnigen over Homer, Eakins en Ryder tot aan Sloan, Hopper, Marin en Ben Shahn, te vervolgen.

Het landschap en het stilleven zijn in de Amerikaanse schilderkunst beslist van minder belang dan de mensuitbeelding. Een wat hard, doch niettemin kernachtig realisme is dan over het algemeen karakteristiek voor deze schilderkunst, voor welke de mens meer een wezen van de daad dan van de droom is.

De ontwikkelingsgang van deze realistische schilderkunst wordt door James T. Flexner op onderhoudende wijze uiteengezet, terwijl de karakteristieken van de voornaamste schilderspersoonlijkheden buitengewoon boeiend genoemd moeten worden. Ook dit boek is met vele reproducties verlicht.

R.

- 1) Dr. L. van Egeraat: *Ravenna: Stad van verborgen schoonheid* (40 illustraties) (f 6.90).
- 2) Willem Enzinck: *Rembrandt in de Spiegel* (41 illustraties) (f 6.90)
- 3) James T. Flexner: *Amerika schildert* (51 illustraties) (f 7.90)

Alle drie uitgaven van Servire - Den Haag.

Een der mozaïeken van Ravenna, die in het boek van dr. L. van Egeraat „Ravenna, stad van verborgen schoonheid” met veel begrip en kennis van zaken worden besproken

28 februari 1959

BORIS PASTERNAK ZET EEN TRADITIE VOORT

BORIS PASTERNAK - DOKTER Zjivago —
N.V. A. W. Bruna's Uitgeversmij, Utrecht —

Tenslotte is daar dan, door verschillende omstandigheden wat later dan verwacht, de Nederlandse vertaling van het geruchtmakende „Dokter Zjivago” verschenen. Het eerste deel tenminste — het tweede kan binnenkort tegemoet worden gezien. De uitgever zal er een strop aan hebben dat enkele maanden geleden, in de tijd van de Nobelprijs-toekenning en de daarop volgende Sinterklaasdruchte, velen tevergeefs naar zijn editie vroegen en dan maar met een Engelse vertaling genoegen namen. Maar het feit dat het boek pas nu in het Nederlands is verschenen biedt het voordeel dat we het niet meer ter hand nemen in die sensatie-atmosfeer van kort geleden, maar het eenvoudig kunnen beschouwen en waarderen als boek, en de bijgedachte aan alle drukte die de wereld er om gemaakt heeft, kunnen terugdringen.

We zien dan dat het een roman is, niet zo sensationeel of zo heel bijzonder als men geneigd zou zijn te denken — een roman die onmiddellijk thuis te brengen is in het kader van de Russische literatuur. Er zijn daarin herhaaldelijk dergelijke uitvoerige autobiografische werken verschenen, met een flinke dosis zelfanalyse, maar tevens met de bedoeling, niet alleen het eigen verleden te doen herleven, maar een beeld van een heel tijdperk, een hele generatie op te roepen. „De geschiedenis van mijn tijdgenoot” is de heel karakteristieke titel die Korolenko aan zijn autobiografische geschriften gaf. Ook Gorki schreef — behalve zijn autobiografische trilogie — romans die een breed panorama van het vóór-revolutionaire Rusland moesten belichten; hoe verschillend Gorki en Pasternak ook zijn — verschillend van persoonlijkheid, levensbeschouwing en wijze van schrijven —, een duidelijke parallel tussen hen beiden valt toch beslist aan te wijzen.

De roman over de Moskouse arts Zjivago geeft ook zulk een overzicht van en inzicht in de gedachten en gevoelens, de wijze van leven en werken van een bepaalde generatie, een bepaald deel van de Russische samenleving — het geeft van dat leven en denken flarden, die zich tezamen tot één, vrij helder beeld aaneenrijgen, maar het gaat over het algemeen niet diep en uitvoerig op de problemen en verschijnselen in, geeft geen fijne psychologische analyse (behalve hier en daar waar het de hoofdpersoon zelf betreft), zoals Tolstoj die van zijn romanfiguren gaf. Het is een uit vele brokstukken en uit vele personen en bijfiguren samengesteld mozaïek, dat door de wisseling van tijd en plaats telkens voor onze ogen verandert. Symbolisch voor dit karakter van de roman — deze snelle voortgang door een wijd landschap — is het merkwaardige feit, dat een opvallend groot deel van het boek zich in treinen afspeelt of althans te maken heeft met spoorwegen en rijden.

Wanneer we zo hebben geconstateerd dat „Dokter Zjivago” een zekere traditie in de Russische romankunst voortzet, kunnen we daar als tweede conclusie naast stellen dat het, literair gezien, eigenlijk geen typisch moderne roman is — al houdt het zich met een bij uitstek moderne problematiek bezig. Daarvan wordt men alleen al door dit ene feit overtuigd: als de held, na drie jaar in de oorlog gedoken te zijn geweest, bij zijn vrouw in Moskou terugkeert kunnen zij elkaar recht in de ogen zien en zetten zij een gelukkig huwelijksleven voort. Zeker, ik spreek nu alleen nog maar over het eerste deel van de roman; maar in moderne westerse bellettrie zouden seksuele complicaties veel eerder op de propjen zijn gekomen en een veel groter en dwingend rol spelen.

Nu er over „Dokter Zjivago” al zoveel geschreven is, wil ik het bij deze paar losse opmerkingen laten. Alleen nog iets over de Ne-

derlandse vertaling, die eigenlijk de aanleiding vormt tot deze bespreking. Sinds nog maar vrij korte tijd is de Nederlandse lezer, om kennis te maken met de Russische literatuur, niet meer aangewezen — zoals vroeger bijna altijd — op vertalingen via het Duits, Frans of Engels, die dan vaak nog „bewerkingen” waren en vol fouten zaten. Er zijn tegenwoordig competente vertalers uit het Russisch; van Oorschots kapitale Russische bibliotheek is een bewijs van deze vooruitgang. Nico Scheepmaker, die de vertaling van Pasternaks verre van gemakkelijke proza op zich heeft genomen, stelt ons niet teleur — de Nederlandse tekst loopt goed en leest prettig. Er zijn door hem hier en daar noodzakelijke

verklarende voetnoten aangebracht. Aan de tijd-druk waaronder gewerkt werd, zal het wel te wijten zijn dat er toch af en toe een zin niet begrijpelijk is, dat tussen „u” en „jij” niet altijd de juiste keuze gedaan werd, dat „hen” en „hun” wel eens verwisseld werden, dat het plaatsje Birjoetsji kort na elkaar op drie verschillende wijzen gespeld wordt, en enkele dergelijke kleinigheden meer. We kunnen ons verheugen over de verschijning der Nederlandse vertaling van dit werk, dat zulk een bewonderenswaardige uiting is van een vrije en onbuigzame menselijke persoonlijkheid in een wereld van niet-aflatende gewetensdwang.

TOM EEKMAN

E. Fromm: „De gezonde samenleving” nu vertaald

Erich Fromm. *De gezonde samenleving, psychopathologie van democratie en kapitalisme, vertaald door Hans Redeker, 1958, Erven J. Bijleveld, Utrecht.*

Na hetgeen in „Mens en Wereld” reeds over het werk van Fromm werd geschreven zal het duidelijk zijn dat we blij zijn met de vertaling van het derde boek in de trilogie: „De angst voor vrijheid”, „De zelfstandige mens”, „De gezonde samenleving”, verheugd vooral ook omdat we de zekerheid hebben dat binnen niet al te lange tijd het bijzonder mooie sluitstuk op deze drie boeken, welke samen één geheel vormen: „The art of loving”, eveneens in Nederlandse vertaling zal verschijnen. Uitgever en vertaler onze dank!

Omdat we naar aanleiding van het werk van Fromm reeds enkele opstellen schreven, beperken we ons hier tot een korte opsomming van de inhoud, zoals deze ongeveer op de stofomslag is afgedrukt: „Zijn wij geestelijk gezond? — Kan een samenleving ziek zijn? — De menselijke situatie, sleutel tot de humanistische psychoanalyse — Verbondenheid... creativiteit... broederlijkheid... individualiteit... rede... Geestelijke gezondheid en samenleving — Het sociaal karakter — Structuur van het kapitalisme... structuurveranderingen... vervreemding... autoritaire afgodendienst, superkapitalisme, socialisme — Wegen die tot genezing leiden — Hervormingen op economisch, op politiek en op cultureel gebied — Het beginsel van het humanistische communautaire socialisme.”

Dit boek heeft in Amerika — en, naar we konden vaststellen ook in ons land — weerstanden gewekt. Dat is begrijpelijk. Het ligt zelfs in de bedoeling van de auteur, die in het woord vooraf, waarin hij zichzelf ten overvloede nog eens aandient als een kritische leerling van Freud, staande op Freud's schouder, schrijft:

„Bovendien bestaat er het gevaar dat de huidige psychoanalyse nog een andere fundamentele eigenschap van het Freudiaanse denken verliest, namelijk de moed, zowel het zogenaamd gezond verstand als de publieke mening te tarten.”

Beide doet hij: hij tart het „gezond verstand” van veel economen, sociologen, politici, hij tart de publieke „meningen” welke in een zo snel veranderende maatschappij zich bezatten aan „onze” vrijheid, democratie, culturele verworvenheden of al te makkelijk meejammern over „massificering”, de steeds toenemende invloed van de staat en nog zoveel meer en welke zich in sterke mate onthouden van meningsvorming ten aanzien van de wijze waarop we collectief en individueel ons verantwoordelijk kunnen, moeten voelen voor de bijna twee miljard medemensen, niet aan de an-

dere kant van welk soort gordijn ook, maar van de absolute armoedigheid.

Meer en scherper dan in de vorige boeken houdt Fromm zich in dit werk bezig met het eigen amerikaans-europese heden en met de toekomst. Als hij nu maar banvloeken rondslingerde! Maar hij wordt nooit kwaad, hij tracht slechts rustig te analyseren en te „moraliseren”, ethisch te waarderen. „Profetisch” is hij, evenals alle oude profeten, waar dan ook op de wereld, in het bewustzijn niets nieuws te vertellen, maar „slechts” van ouds bekende menselijke waarden toe te passen op de maatschappij, hier en nu. Als praktisch „profeet”, als utopist, maakt hij het zijn kritici bewust makkelijk. Zij krijgen van hem de kans zich in zijn „utopie” vast te bijten en daarbij voorbij te gaan aan zijn scherpe kritische analyse.

Hopelijk zal dit boek, zullen de drie boeken van Fromm in humanistische kringen veel gelezen, overdacht, besproken worden. Daarom zijn we blij met de vertalingen. Dat vertalen was een moeizaam werk en... on dankbaar. De lezer, die zowel de Engelse als de Nederlandse tekst tot zijn beschikking heeft, gaat natuurlijk vergelijken. Dat is nooit helemaal eerlijk. Aarzelend waag ik na van mijn waardering voor veel mooie vondsten van de vertaler getuigd te hebben, twee opmerkingen te maken. Ten eerste: bij een begrijpelijk streven zo nu en dan het puntige compacte Engels uitvoeriger in het Nederlands te omschrijven is wel eens aan bondigheid verloren. Soms ben ik het met de vertaler oneens — natuurlijk! In enkele gevallen stoort hij mij, bijvoorbeeld wanneer hij „human race” bij herhaling vertaalt met „het menselijke ras” of „de mens als ras”. Hij vertaalt „mankind” toch niet met „menselijke soort”? Dat zou biologisch en sociologisch nog net iets minder onjuist zijn! Ten tweede: deze vertaling is toch bedoeld voor intelligente lezers die onvoldoende kennis van het Engels, dus van vreemde talen hebben — niet voor luie studenten. Maar zouden die lezers dan in het „Nederlands” begrijpen wat met intra- en extra-uterien bedoeld wordt, terwijl de vertaler enkele regels verder het mooie Nederlandse woord moederschoot wel tot zijn beschikking heeft (zie blz. 29. Uterus is het medisch jargon voor baarmoeder.) Gaarne wordt erkend dat „vreemde woorden” dikwijls onvermijdelijk zijn.

Tenslotte begrijp ik niet waarom monotheïsme met een kleine letter wordt geschreven maar Katholieken groot, evenals Godsdienst, Rassenhaat, Robotisme en het Bijbelse Paradijsverhaal. Maar — dit tot mijn verontschuldiging — ook van deze vorm van kapitalisering heb ik weinig kaas gegeten.

Helaas ontbreekt een register. Waarom?

A. Tr.

Als een vertederde man

Daar ga ik nu als een vertederde man, die de
pracht van dit leven haast maar neuviën kan.
Pierre Kemp.

Over de uitgever Van Oorschot doet een aantal verhalen de ronde. Volgens één daarvan zou hij zelf eens gezegd hebben: „Wat goed is, komt bij Van Oorschot uit”. En als men bedenkt wat er allemaal bij Van Oorschot verschenen is: Ter Braak, Du Perron, Multatuli, de Russische bibliotheek, belangrijke na-oorlogse romans als die van Hermans en Van het Reve en dan ook nog de series voortreffelijk verzorgde poëziebundels van L. Th. Lehmann, Hanny Michaelis en Jan Emmens, van Lodeizen, Vasalis, Minne, Kemp, Eybers, Hanlo en Van Geel, dan moet men in ieder geval de omgekeerde uitspraak beamen. Wat bij Van Oorschot uitkomt, is goed. Zonder enige twijfel is Van Oorschot de belangrijkste uitgever van Nederlandse poëzie. Eén van zijn recentste uitgaven bewijst dit nog eens. Het is *Pierre Kemps bundel Vijf families en één poederblauw*. De titel houdt verband met Chinese vazen, die in zekere tijden bepaalde kleurkenmerken droegen en daarnaar worden ingedeeld. Kemps bundel is in zessen verdeeld; vijf afdelingen zijn naar vazenfamilies genoemd (familie jaune, noir, rose, rouge, verte) en de zesde naar een vaaskleur, poederblauw.

Het is een mooi onderwerp voor een dissertatie: de kleuren bij Pierre Kemp. De schrijver daarvan zou een detaillistisch stukje vakwerk kunnen afleveren, waarin de gewaagde speculatie niet eens zou hoeven te ontbreken. Hij zou het wel moeilijk krijgen, wanneer hij – al dan niet met behulp van de psychologie! – de betekenis of de sfeer van de kleuren in Kemps gedichten moest aangeven. Rood (*Aan mijn hartkant waait het Rood van het leven*) en blauw spelen een belangrijke rol.

Perdendosi

*Ik word van wonderlijke rust.
Ik word van blauw
en zonder vrouw
en zonder lust
of pijn.
Alleen de toppen van mijn vingers zijn
in hun grens
nog mens.*

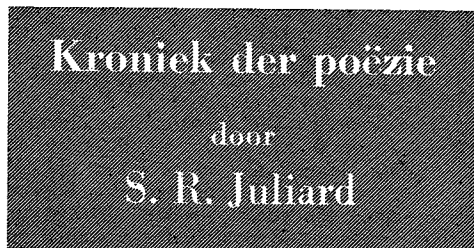
De gedichten van Kemp zijn in zekere zin allemaal uit rood en blauw samengesteld. Steeds weer komt de vertederde man aan het woord, die zijn meest intense geluk beleeft aan de pracht van dit leven. Kemp is de dichter van een stralende zon. Maar aan deze geluksstemming is altijd een gevoel van melancholie verbonden dat uit het zich bewust zijn van geluk voortspuit. En om de melancholie niet de overhand te laten krijgen, moet de stemming een beetje gerelativeerd worden door de humor. Voor de sfeer van Kemps gedichten zijn deze elementen bepalend: geluksbesef, melancholie en een glimlach. Soms overheerst het geluk, soms de melancholie, soms rood, soms blauw; de humor is altijd aanwezig.

Deze karakterisering geldt niet alleen voor Kemps laatste bundel, *Vijf families en één poederblauw*, maar voor al zijn kleine verzen. De sfeer van Kemps gedichten verandert nauwelijks. Evenmin de thema's: de zo belangrijke dagelijkse futiliteiten, gevangen in een heel subtiel fantasie die met speelse associatie de ontroering relativeert. Het speelse en verrassende is trouwens ook op Kemps speciale vers-techniek terug te voeren. Zonder zich aan enig bekend schema te houden, strooit hij korte en lange regels door elkaar en bedient hij zich van rijnschema's. Dan is er nog die befaamde merkwaardigheid van Kemp, dat hij de dingen naast elkaar zet en ze niet in hun verband noemt:

*Naast haar pop zingt het kind
zich al een haar-knappe man in de lucht.*

Dit komt aan de sfeer van schijnbare naïe-
teit ten goede. „Zijn verzen”, zegt Adriaan

Morriën dan ook, „doen aan kindertekeningen
denken.”

In *Vijf families* staan een paar biezonder ge-
slaagde gedichten, bijvoorbeeld *Ja, ik wil!* en
vooral *Redding*.

Jeugdprobeersels van Jacques Perk

Als deel van de serie *Jacques Perks leven en werken* publiceerde Stuiveling thans de *Proeven in dicht en onacht*. Men zal zich herinneren, dat de Perk-uitgave in 1957 werd opgezet; behalve de zo goed mogelijk herstelde editie van de *Gedichten* verscheen toen ook de uitstekende biografie *Het korte leven van Jacques Perk*, waarin Prof. Stuiveling op artistieke wijze een wetenschappelijk verantwoord portret van de dichter tekende.

In het nu verschenen deel heeft hij een keuze gegeven uit de talloze geschriften die Perk van zijn zestiende of zeventiende jaar af vervaardigd heeft en waarin we zien hoe het dichterschap aangelegde domineeszoontje zich langzamerhand ontwikkelde tot de maker van de Mathildekrans en van Iris. Het meeste is aan de authentieke handschriften ontleend, terwijl een deel is overgenomen uit het boek dat Betsy Perk in het begin van onze eeuw over haar neefjes schreef.

Perk is gestorven als een veelbelovend, niet als een groot dichter. De jeugdproeven die we thans vinden afgedrukt zijn dan ook verre van geniaal. Het zijn nog echte probeersels uit de school van meester Pennewip; sommige zijn bepaald erbarmelijk. Toch blijft de dichter met het materiaal worstelen, zodat we langzamerhand zijn prestaties kwalitatief zien toenemen. Maar de romantische jonge dichter heeft niets van een aanstaand vernieuwer.

Veel aardiger zijn de proeven in proza, al schuilt ook daaronder veel conventioneels. Zo tekent hij enkele portretten van 17e-eeuwse kunstenaars rondom de figuur van Vondel: een

Ja, ik wil!

*De zon heeft het langs de deuren gelezen
en vroeg mij: hoe sta ik hier stil?
Ik keek de zes kleuren van haar wezen
tot een bundel en zei: zeg, ik wil!
Je bent wel grappig, dichter, vergat zij haar
zwijgen.
Wou je soms kinderen met mij krijgen?*

Redding

*Boven het rijwiel spreekt een stem
met het verhaal op een autopod:
zij gleed in het water en riep om hem.
Hij heeft haar nog niet geheel gered,
als bij het groen van het laanbegin
het verhaal al gaat de schaduw in.*

Het enige teleurstellende van deze bundel is dat het aantal volledig geslaagde gedichten zo klein is. De vergelijking met de eerder verschenen bloemlezing: *Gedichten* is natuurlijk niet eerlijk, omdat Morriën daarvoor uit zeven bundels de beste verzen heeft geselecteerd. Toch geloof ik, dat Kemp in *Vijf families* beter wat minder gedichten had kunnen publiceren. Hier en daar dicht hij Kemp na: de fantasieën worden met virtuositeit in dichtvorm gebracht, maar het anekdotische element, dat oorspronkelijk alleen een relativiserende functie had, gaat dan overheersen en verstoort onprettig het evenwicht tussen ontroering en relativisering. Ik had meer gedichten verwacht, die ik met het gedruis van superlatieven had moeten aankondigen. Die verwachting getuigt uiteindelijk genoeg van mijn grote bewondering voor Kemp.

Pierre Kemp: „*Vijf families en één poederblauw*”, uitg. G. A. van Oorschot, Amsterdam, 1958.

Citaat boven dit artikel en „*Perdendosi*” uit Pierre Kemp, „*Gedichten, een bloemlezing uit zijn kleine liederen*”, uitg. G. A. van Oorschot, Amsterdam 1953.

liefhebberij waarmee tal van zijn oudere tijdgenoten zich hebben beziggehouden. Intussen getuigen ze van enig talent, en ook van een intense belangstelling. Voorts geeft de veelbelovende jongeling, die tot ergernis van zijn eervaderde vader weinig werk van de studie maakte, allerlei beschouwingen ten beste over de mens en de liefde, die hier en daar zelfs komisch aandoen, maar niet zonder belang zijn als men zijn ontwikkeling wil leren kennen. De invloeden van zijn vrijzinnig-protestantse omgeving en van de heersende puriteinse opvattingen zijn duidelijk merkbaar, en het geheel is wel heel erg braaf-ethisch. Toch ontwikkelt hij zich tot de dichter die in *Het lied des storms* (ook *Woudzang* genaamd) de klassieke belijdenis zou geven van het agnostisch individualisme, dat we met het hedendaagse autonome humanisme kunnen vereenzelvigen. In het thans gepubliceerde verjaarsgedicht aan zijn vader (april 1879) zien we, hoe ver hij toen reeds van diens geloofsopvattingen verwijderd was.

In dit korte bestek kan ik onmogelijk een overzicht geven van de verdere zeer gevarieerde inhoud. Ik noem nog slechts de reïschetsen uit 1878, waaruit zijn humoristisch talent duidelijk blijkt. In hoeverre Stuiveling uit het vele materiaal een juiste keuze gedaan heeft, valt natuurlijk niet te beoordelen, doch men mag aannemen dat de terzijde gelegde documenten zeker niet belangrijker zijn dan de thans gepubliceerde.

G. W. H.

Jacques Perk: *Proeven in dicht en onacht. De Arbeiderspers, Amsterdam 1958.*

„Dat weet ik zelf niet”

Geschenk ter gelegenheid van de Boekenweek

De Vereniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels heeft, der traditie getrouw, weer een boekje doen verschijnen dat tijdens de Boekenweek – van 28 februari tot 7 maart – geschonken zal worden aan hen, die voor een bepaald bedrag aan boeken kopen bij leden van de vereniging. Dit jaar schreef Hella S. Haasse „Dat weet ik zelf niet” – een essay over jonge mensen in boek en verhaal. Zij werd tot de titel van haar beschouwingen geïnspireerd door een Tartaars sprookje, in zijn bondigheid zo veelzeggend, dat ik het hier laat volgen:

„Vroeger, lang geleden, leefde er, door God geschapen, geschapen door de God Pajana, een jongen die geen ouders had. Had niets te eten, geen kleren om aan te trekken. Zo leefde hij. Geen meisje zou hem willen trouwen. Daar kwam een vos aan. De vos sprak tot de jongen: „Hoe moet jij een mens worden?” De jongen sprak: „Hoe moet ik een mens worden? Dat weet ik zelf niet”.

Los van de maatschappelijke omstandigheden, beeldt dit simpele sprookje – en zo zal Hella Haasse het vermoedelijk hebben aangevoeld – de situatie uit van iedere jongen en meisje, die hun kinderjaren achter zich hebben en voor de volwassenheid staan zonder te weten, wat zij daaronder moeten verstaan noch hoe zij in „het beloofde land” moeten binnengaan. „Hoe moet ik een mens (een volwassen mens) worden? Dat weet ik zelf niet”.

Na korte bespiegelingen over de situatie nú – „Nooit is de jeugd zozeer een probleem geweest als in onze tijd” enz. – schetst Hella Haasse in grote lijnen de opvattingen over het kind en de opgroeiende jonge mens, die zij ook bij de oudste auteurs heeft gevonden. Bij haar literaire speurtocht door de historie deed zij de opmerkelijke ontdekking, dat het kind, zeker als literair onderwerp, weinig inspiratie heeft geboden. Het kind als kind, levend als in een eigen wereld. Soms treedt het naar voren, maar dan als volwassene in de dop, die al jong leert wat zijn plichten als „groot mens” zullen zijn. Hella Haasse constateert, dat geestelijke volwassenheid in het verleden gelijk stond met lichamelijke rijpheid, zoals dit in verscheidene oosterse landen nog is. Het verschijnsel dat wij nu, met enige min of meer gerechtvaardigde verontwaardiging, „kinderhuwelijken” noemen, was in het verleden normaal, omdat men meende: het kindzijn eindigt op het moment, dat het meisje lichamelijk vrouw, de jongen man was geworden. Dat daarna nog een periode van geestelijke groei volgde, kon volgen – een levenstijdperk vol aanpassingsconflicten – was men zich in het algemeen minder bewust.

Bijzonder interessant zijn de fragmenten, die Hella Haasse heeft gelicht uit toneelstukken van Shakespeare, waarin ons het kind uit die dagen – zij het ’t kind uit de „hogere” kringen veelal – verschijnt als de kleine volwassene. Ook in de toneelstukken van Vondel ontbreekt ieder spoor van kinderleven. „Kinderen ziet men misschien wel (in die tijden), maar men hoórt ze zeker niet,” zegt Hella Haasse.

De schrijfster stelt in het begin van haar essay de vraag, hoe het komt dat in de heden-daagse literatuur het kind, en vooral de puber, zo’n grote rol speelt. Zij uit een veronderstelling, waarin waarschijnlijk de kern van het probleem

goedgevoelt is samengevat: „Dat de jeugd nog nooit zozeer een probleem geweest is als juist in onze tijd, betekent eigenlijk, dat voor de mens in het algemeen alles onzeker, relatief geworden is”. Het gehele maatschappelijke bestel wankelt op grondvesten, welke men nog weinige tientallen van jaren geleden onverwoestbaar achtte. Industrialisatie in een steeds sneller tempo, de verbijsterend snelle ontwikkeling der wetenschappen – vooral de natuurwetenschappen – de nieuwste ontdekkingen op psychologisch gebied, en bovenal: twee oorlogen die de wereld uit haar voegen rukten en bedreiging met een derde, die zijn voorgangers in zijn sombere schaduw kan doen verdwijnen, dit alles heeft het leven op z’n best tot een waagstuk, op z’n slechtst tot een dodelijk-benaauwend probleem gemaakt. De onzekerheid van de puberteit strekt zich uit ook over het leven der volwassenen; te veel ouderen weten niet hoe zij „een mens moeten worden”, zij volharden – bewust of onbewust – in hun adolescentie, „weigeren” volwassen te worden. Is het zo verwonderlijk, dat er psychologen zijn – o.m. de Amerikaan Overstreet, in zijn boek „Geestelijke rijpheid” – die klagen dat wezenlijke volwassenheid nog maar sporadisch voorkomt? Is het ook te verwonderen, dat in de literatuur de geestelijke onvolwassenheid, de puberteit, het kind-zijn ook, steeds meer als probleem aan de orde wordt gesteld?

Uiteraard kon Hella Haasse op al deze problematiek niet diep ingaan in een boekje dat 57 pagina’s druks omvat. Haar beschouwingen-in-kort-bestek zijn echter zo interessant, in zo klare taal geschreven, zo helder van vraagstelling, dat

Nieuw woordenboek van Winkler Prins

In het najaar verscheen bij Elsevier het eerste deel van een nieuw Winkler Prins Woordenboek met encyclopedische informatie dat, zoals in het „Ter inleiding” te lezen staat, een praktisch gebruiksvoorwerp wil zijn bij het lezen en schrijven. De samenstellers hebben welbewust er naar gestreefd de gebruiker te dienen met de informatie die hij behoeft en alles weggelaten wat alleen in woordenboeken en papieren bestaan leidt; voor wat de encyclopedische inhoud betreft hebben zij zich evenzeer tot de hoofdzaken bepaald. Dat leidt tot een beknoptheid die zeker niet elke gebruiker bevrediging schenken zal: als hij wat van Erasmus weten wil, zal hij het moeten stellen met acht regels druks, wanneer hij – om nu maar dicht bij huis te blijven – over het humanisme wil worden ingelicht, krijgt hij slechts één regel meer toegemeten. Die bondigheid heeft het voordeel dat het hele werk in twee delen (het eerste behandelt de letters A tot en met J) voltooid zal zijn; het nadeel is natuurlijk dat menig-een, of hij nu dit naslagwerk als woordenboek dan wel als encyclopedie gebruikt, toch wel behoefte zal hebben aan nadere informatie.

Overigens: zo’n boek moet in de praktijk zijn nut bewijzen. Gedurende de maanden waarin wij het hebben kunnen raadplegen, heeft het ons nimmer in de steek gelaten noch door een gebrek aan zorgvuldigheid teleurgesteld. De uitvoering en de typografische verzorging verdienen – ook wat de illustraties betreft – alle lof.

D-z

wij naar verdere uitwerking – in de diepte en de breedte – met belangstelling uitzien.

De Vereniging met de ademloos makende naam deed er goed aan Hella Haasse’s boekje als geschenk voor de Boekenweek uit te geven: vele boekenliefhebbers zullen er blij mee zijn.

v.S.

„Als liefde kinderspel wordt”

„Als liefde kinderspel wordt” – van de Deense schrijver Johannes Allen – is beslist geen meesterwerk, tóch heeft het boek me sterk ontroerd. Het confronteert ons met de half kinderlijke, half volwassen problematiek van een meisje, dat „vrij” wordt opgevoed. Ik zet bewust dat woordje „vrij” tussen aanhalings-tekens, omdat ik er niet mee wil zeggen, dat ’t kind leert: vrijheid betekent verantwoordelijkheid. Verantwoordelijkheid voor het eigen leven en voor dat van anderen.

Hoe kan het anders? Het meisje Helle is de dochter van een handelaar, die het te druk heeft met zijn zakelijke en amoureuze affaires en daardoor zijn huwelijk ondermijnt. De moeder zoekt troost bij een huisvriend. Helle doorziet de voosheid van hun handelingen en raakt, wat men tegenwoordig met een doodoener noemt, „losgeslagen”. Zij leert de liefde op te jeugdige leeftijd kennen, leert ook al jong de schone schijn en het bedrog ervan. Zij komt uit haar „avonturen” te voorschijn als een cynische, uiterst kritische jonge vrouw, die niet al te veel meer van het leven verwacht.

Waarom dit boek mij heeft ontroerd? Omdat het ons in simpele taal de gehele scala van problemen voorlegt, waarmee te veel jonge mensen in deze tijd moeten worstelen, waarin zij enige klaarheid trachten te zoeken. Terecht heeft eens een pedagoog – ik weet niet meer

welke – gezegd dat het hoogst onbillijk is in deze tijd te spreken van „de losgeslagen jeugd”. Deze heeft het recht ouderen aan te klagen, die hun kinderen vaak een allerberoerdst voorbeeld geven. Lees van het meisje Helle, lees hoe ongelukkig het kind zich voelt in het materieel niets, maar geestelijk alles ontberende milieu. Lees hoe het kind hunkert naar wat liefde, en hoe het dag in dag uit de leugen van de schijnliefde moet ervaren. Hoe het zich volkomen geeft aan de jonge vriend, die haar enkele dagen later al bedriegt met haar intiemste vriendin: beiden ook slachtoffers van het rotte milieu, waarin zij opgroeiden.

Een pessimistisch boek? Met enige schroom zeg ik „neen”. Want toont Allen ons niet, dat er zelfs in deze verleugende gezinnen nog kinderen hunkeren naar eerlijkheid, naar zuiverheid, naar onbesmeurde liefde. Is veel cynisme, veel zogenaamde onverschilligheid van jonge mensen – waarover wij, ouderen, zo dikwijls klagen – niet daartoe terug te voeren?

„Als liefde kinderspel wordt” is eigenlijk een foutieve titel: hij zou beter kunnen luiden „Als ouderen met liefde knoeien”. Allen’s roman – uitgegeven door „Hollandia”, Baarn – lijkt me goed vertaald door Loek Esmeyer; het onbeholpen prentje op de band – van J. van Buuren – had beter ongeclickeerd kunnen blijven.

v.S.

Amerikaanse ideologie

Paul Campbell en Peter Howard: Amerika heeft een ideologie nodig. A. W. Sijthoff's Uitg. Mij, Leiden,

Af en toe brengen de V.S. van Amerika ons een nieuwe godsdienst of godsdienstprediker. Het is merkwaardig, dat dit meest geïndustrialiseerde land van de wereld, dat tevens het meest welvarende is, nog steeds een toenemende kerkelijke bevolking vertoont en bovendien af en toe een „Christian Science” kerk of een Billy Graham oplevert. Het hangt er maar van af van welke kant men dit verschijnsel beschouwt, of men deze revivals en survivals als een bewijs van culturele ontwikkeling of van cultureel tekort gaat beschouwen.

Het boek dat hier aangekondigd wordt, behandelt de „Morele Herbewapening”, waarvan Dr. Frank Buchman de ongetwijfeld zeer begaafde schepper is. Zijn actie begon op het State College in Pennsylvania, dat „in ernstige moeilijkheden verkeerde”: „State College verloor op het voetbalveld. De professoren en studenten schenen elkaar niet te begrijpen. Het College ging achteruit” (blz. 162). In zeven jaren wist Dr. Buchman de toestand geheel te wijzigen. „Bovendien begon State College weer voetbalwedstrijden te winnen”. (blz. 164). Zijn leer gaat uit „van de ervaring, dat voldoende, nauwkeurige en duidelijke inlichtingen van de geest van God tot de geest van de mens kunnen doorringen, indien de mens bereid is te luisteren en te gehoorzamen”. Indien men overeenkomstig het woord van Gandhi „de geest van God” door „de waarheid” vervangt, kunnen ook humanisten deze stelling eventueel accepteren. De moeilijkheid schuilt echter in dit beluisteren van de waarheid.

Psychologische en sociologische onderzoeken hebben op de voorgrond gebracht, wat „menskenkers” reeds vroeger hebben geweten, dat dit luisteren mede bepaald wordt door de kwaliteiten van de luisteraar en zijn milieu. Volgens sceptici is het hoogste wat de mens bereiken kan, meer bewust te worden van eigen motieven en meer oprecht ten aanzien van eigen handelingen en doeleinden. En dit wordt niet alleen individueel gedacht, daar groepradities en -belangen, groepsnormen en -oordelen het zg. vrije denken evenzeer vertroebelen als individuele instinctieve neigingen en krachten. Dr. Buchman komt bovendien met de zeer eenvoudige lijkende leuze: „Nieuwe mensen, nieuwe volken, een nieuwe wereld”. Terwijl hij zeer bewust „absolute maatstaven” zegt te accepteren. Dergelijke leuzen en absolute maatstaven lijken zeer eenvoudig, maar de historie van het christendom heeft er de moeilijkheden van getoond. Zij zien alle sociale problemen slechts van een kant en ontlene daaraan ook hun bijzondere kracht. Wanneer men als enig doel stelt „de menselijke natuur te veranderen” (blz. 146) begint men niet alleen iets onmogelijks en zeker ook ongewenst, maar men leidt de aandacht bovendien van de sociale opzichten naar de louter individuele kant af, hetgeen sociale passiviteit tot gevolg heeft. Dat een dergelijke ideologie „zo goed aansluit bij de aziatische mentaliteit” (blz. 150) en ook bij de afrikaanse, is te begrijpen. Dat dit aziaten en afrikanen blijvend ten goede zal strekken, valt te betwijfelen.

Dr. Buchman stamt uit het donkere Zuiden van de Verenigde Staten, maar hij is steeds van elke rassendiscriminatie een tegenstander geweest en heeft ongetwijfeld een deel van zijn invloed in Afrika en Azië daaraan te danken. Hij heeft bijna de hele wereld doorgereisd: „In 1921 vertoefde hij in Nederland en hij maakte er vele vrienden, die toen en sindsdien zonder onderbreking diep zijn doorgedron-

gen in het leven van dit land. Deze invloed doet zich thans gevoelen in alle sociale geledingen, van de leidende functies tot de arbeidersgezinnen in de havens en staalfabrieken toe”. Ik heb dit niet bemerkt, maar dat zal wel aan mij liggen. Men wordt echter huiverig, wanneer men verdere wonderen leest. „Daar waar de diplomatie gefaald heeft, boekt morele ontwapening succes”. „Zij wijst wegen ter oplossing der problemen betreffende herstelbetalingen en leidt tot concrete overeenkomsten”. Maar op dezelfde blz. 31 leest men, dat „Generaal Ho Ying-chin, onderminister-president en gewezen opperbevelhebber van het Chinese leger, vertegenwoordigde generalissimo Tsjiang Kaj-sjek” op een conferentie van de M.H. in 1957. Dat lijkt ons toch een beetje... amerikaans. Blz. 65 vertelt: „Hooggeplaatste militairen deelden ons mee, dat zij te Caux (centrum van de M.H.) het geheim voor het moreel en de ideologische scholing, die noodzakelijk zijn voor de nieuwe legers van West-Europa, hadden ontdekt”. „Als Morele Herbewapening er niet geweest was, zou de vloedgolf van de Mau Mau Nigeria hebben overstromd”.

Moeilijkheden met een vakbond worden met een preekje opgelost... zonder iets op te lossen (blz. 70).

Hans A. de Boer, Onderweg genoteerd, uitg. H. J. Paris, Amsterdam.

J. P. Drexler, Front der gekleurde rassen, uitg. Mij. W. de Haan N.V., Zeist.

Het eerste van deze boeken bevat het onopgesmukte verhaal van de jonge Duitser Hans de Boer, die door zijn vader naar Zuidwest Afrika gestuurd wordt om wol en erts te kopen. Zuidwest Afrika was tot Wereldoorlog I Duits grondgebied, en er wonen dan ook nog vele Duitsers. Op een zondagmorgen wordt hij meegevraagd naar een plechtige bijeenkomst. Hij dacht dat het een godsdienstige zou zijn. Maar tot zijn verbazing komt uit de aanwezige luidspreker marsmuziek, gevolgd door Hitlers rede voor de Rijksdag op 1 september 1939, die geheel wordt afgedraaid! In de bioscoop draait een film uit de Hitler-tijd „Vol van nationaal-socialisme, militarisme en antisemitisme”, „en aan het eind heft het publiek het Horst-Wessel-lied aan. Iedereen zingt of fluit mee”. Algemeen is het antisemitisme ook bij de Engelsen. Een Engelsman spreekt van „christelijk antisemitisme”. Een oude neger met grijs haar stelt zich aan hem voor: „Wilhelm, mijn voornaam is Kaiser”. — Dit alles na Wereldoorlog II.

Overal om hem heen ziet de schrijver hoe de blanken de inheemsen maar amper als menselijke wezens beschouwen en dan nog als gevaarlijke, want mogelijke kandidaten voor de politieke en commerciële machtsovername. En hij wordt als oprecht gelovig Christen gegrepen door wat deze zwarte mensen wordt aangedaan. Hij geeft er zijn eigen commerciële toekomst voor op en begint een reis via Zuid-Afrika, Kenya, India, Birma, Rood-China, Japan, Korea, Australië, Hongkong, Malakka, Midden- en Noord-Amerika. Zijn boek draagt tot ondertitel „Het verhaal van een wereldreis langs het spoor van het onrecht, dat aan onze anders gekleurde medemensen wordt aangedaan”. Hij

„Santos was vroeger de haven, waar het laden en lossen langer duurde dan in enige andere haven van Zuid-Amerika. Tengevolge van Morele Herbewapening is de overslag nu een van de snelste” (blz. 111). Ik geef deze beweringen zonder commentaar.

Merkwaardig in het boek, dat vanzelfsprekend geen redelijk woord voor de grote rivaal de Sovjet Unie over heeft, zijn twee uitlatingen van Hongaarse vluchtelingen in Amerika (blz. 97 en 143) van ongeveer gelijke inhoud. Ik geef u deze: „U moet het mij niet kwalijk nemen, als ik ongelijk heb, maar ik heb het gevoel dat u in het westen materialistischer bent dan wij in Oost-Europa. Het enige, wat u bezig houdt is, hoe u een betere auto, een groter televisietoestel en meer geld kunt krijgen dan uw buurman.” De goede man verwacht hier weer het theoretische materialisme, hetwelk een leer is, die door een... idealist onderwille van de waarheid verdedigd zou kunnen worden, zoals dat in de geschiedenis vele malen is geschied, met een zg. ethisch materialisme, waarmede meestal doodgewoon egoïsme en genotzucht wordt bedoeld. Een begripsverwarring, die men ook vaak bij mensen van wie men een nauwkeuriger woordgebruik zou mogen verwachten, aantreft.

Dit „materialisme” van het westen wordt ook door Dr. Buchman gehekeld, maar tegenover het westen staat hij toch zeer weinig kritisch. Een bewijs te meer hoe moeilijk „absolute maatstaven” te hanteren zijn.

J. B. MEIJER.

Twee wereldreizigers

geeft talrijke interessante ontmoetingen, spreekt vele belangrijke personen, zoals Nehroe en Malan (die hem citeert Jozua 9 : 21: „Voorts zeiden de oversten tot hen: Laat ze (=de Zwar-ten) leven, en laat ze houthouwers en waterputters zijn der ganse vergadering, gelijk de oversten tot hen gezegd hebben”). En vertelt vele dingen, die bijzonder interessant zijn.

Men zou dit boek, dat fraai geïllustreerd is, gaarne vooral in handen van vele christenen willen zien. Maar er valt ook door anderen veel uit te leren. Geef ik dit voorbeeld: In Japan ontmoet Hans de Boer een student in de medicijnen, „prototype van de jonge aziatische academicus”. Zij spreken over filosofie, De Boer informeert naar zijn godsdienst. Het antwoord luidt: „Ik zei al dat ik mij veel bezig houd met Sartre en het existentialisme. Maar dat is natuurlijk geen geloof. Het is een levenshouding, een bepaalde instelling tot het leven, of hoe je het ook noemen wilt. De Boer vraagt of hij dan atheïst is, waarop geantwoord wordt: „Van jouw standpunt uit kan je mij zo noemen. Maar voor mij ligt er in het woord atheïst al een waardeoordeel... Atheïst drukt iets negatiefs uit, iemand aan wie iets ontbreekt... Mij ontbreekt alleen iets in de ogen van hen, die zich op jouw standpunt plaatsen”. Merkwaardig is het wegvallen van cultuurverschillen in de wereld. Bart de Ligt heeft vrijwel hetzelfde gezegd en Merleau Ponty heeft in zijn inaugurerende rede in het Collège de France ongeveer geschreven: Wij laten ons niet door de the-isten tot een tegenpositie verklaren.

Het tweede boek is minder onbevagen. Mij hindert het, dat de lezer niet eens weet wie of wat J. P. Drexler eigenlijk geweest is. Het is uit het Duits vertaald en door solide uitgevers in Duitsland en Nederland gepubliceerd. Dat geeft vertrouwen. Maar de mededeling, dat een Duits politicus en journalist de na-

(Vervolg op pag. 11)

Het mysterie van de tijd

Het Mysterie van de Tijd, Dr. H. Groot. Uitg. Van Gorcum en Comp N.V. Assen 1958, 100 pag. f 4.90 (voor leden van de Stichting Internationale School voor Wijsbegeerte f 3,50)

Ik kan mij voorstellen, dat er mensen zijn, die op het eerste gezicht de woordcombinatie „Mysterie van de tijd” niet geslaagd vinden. Uitgenodigd dit oordeel te funderen, zullen zij zich beroepen op het natuurwetenschappelijk begrip tijd, dat immers aan duidelijkheid niets te wensen over laat. Weliswaar, zo zullen zij verder opmerken, bergt Einstein's schepping, de relativiteitstheorie, voor de leek moeilijkheden, maar dat kan toch geen reden zijn om van mysterie te spreken. Dat is inderdaad geen reden en dat weet de deskundige schrijver van dit boek zo goed als ieder ander, die tot oordelen bevoegd is. Wat hem dan tot deze titel gebracht heeft? Wel, wie tracht antwoord te geven op de vraag: „Wat is tijd?” ontdekt al spoedig, dat hij niet klaar is met een verwijzing naar wat de natuurkunde leert over de met haar instrumenten meetbare tijd. Dr. Groot begint daarmee, maar laat het daar niet bij.

Er is n.l. ook nog zo iets als de door ieder van ons doorleefde tijd. Wie kent niet de uren, die voorbijvliegen en de minuten, die een eeuwig-

heid duren? Daar valt meer over te zeggen dan dat het goed is, dat wij een klok hebben om deze subjectieve wijze van tijd bepalen te corrigeren. Bergson heeft reeds vóór 1900 daar het een en ander over gepubliceerd, dat ook nu nog verdient gelezen te worden.

Dan zijn er nog de vragen, die het parapsychologisch feitenmateriaal, inzonderheid dat betreffende de proscopie (het vooruitzien van brokstukken van de toekomst) opwerpt.

En ten slotte: dichters en mystici gebruiken de uitdrukking „het eeuwig nu” en niet zo maar losweg. Wie in de bedoeling van dit woordgebruik, dat bepaalde belevingen wil oproepen tracht door te dringen, nadert het terrein, waar het woord mysterie het enig bruikbare is.

De schrijver heeft zich in enige voordrachten op de Internationale School voor Wijsbegeerte met de hier vluchtig aangeduide vragen beziggehouden en heeft zijn denkbeelden in dit helder geschreven boekje nader uitgewerkt en ten slotte samengevat in enige voorzichtig geformuleerde conclusies. Ik kan het aan ieder, die zich op dit gebied wil oriënteren, aanbevelen. Pr.

Gedachten van . . .

Wat doen wij nog met aforismen, met die korte, pittige uitspraken van een mens, die als toeschouwer het doen en laten van zichzelf en anderen gadeslaat, er momentopnamen van neemt en die ons voorziet, of opschrijft wat na die aandachtige beschouwing in hem is achtergebleven? Voor de zelf tot bespiegeling neigende mens is dit geen vraag. Hij bladert graag in een boekje „Gedachten van . . .” Hij neemt de tijd zich te vermeien in wat een ander heeft opgemerkt. Een van die regels treft hem, zet hemzelf aan het denken en hij is er de schrijver dankbaar voor. Of hij geniet van een ironische opmerking, waarin een speelse geest iets van zijn levenswijze heeft neergelegd. Bij welke woorden blijft hij staan? Och, dat hangt van de toestand van het ogenblik af. Een volgende keer zullen andere, waaraan hij eerst achteloos voorbijgegaan is, hem in beweging brengen.

De samenstellers van drie bundeltjes gedachten (van Voltaire, Oscar Wilde en Lichtenberg) zullen wel met het oog op zulke gebruikers aan het werk getogen zijn, niet voor citatenjagers, die graag met geleende veren pronken of terwille van hen, die het genot willen smaken, dat een beroemd man het met hen eens is. Over het meer of minder geslaagde van de keus Voltaire, Wilde, Lichtenberg kan men twisten. Zij heeft in elk geval dit voor, dat zij aan degenen, die naar het algemene oordeel daar allereerst voor in aanmerking komen, voorbijgegaan zijn. En de selectie der citaten? Die is, hoe kan het anders, een persoonlijke.

Mijn eigen oordeel? De paradoxen van Wilde hadden direct mijn voorkeur. Jeugdherinneringen, deze geestige tegenstrijdigheden – niet alleen maar geestig – doen het bij mij nog steeds. Bij Voltaire vond ik verscheidene goede, daarnaast enige algemeen bekende, niet zo belangrijke, die gemist konden worden, terwijl die, waarin hij zijn geringschatting voor de toenmalige geneesheren uit (b.v. „Zowel de krijgskunst als de geneeskunst zijn moorddadig en berusten op gissingen”), misschien historisch belangwekkend zijn, maar meer ook niet. En Lichtenberg . . . maar waartoe deze mening van mij die immers ook zeer persoonlijk is? Bovendien, als Wilde's woorden „Een goed geschilderd portret leert ons niet het model maar de schilder kennen” ook voor andere zaken b.v. boekbesprekingen gelden, dan is dat voor mij een reden te meer om het oordeel verder maar aan de a.s. gebruikers over te laten. Dus nu nog slechts de zakelijke gegevens. De boekjes zijn keurig uitgegeven bij de firma Boucher te 's Gravenhage. Klein van formaat bijna 30 pagina's groot kosten zij gebonden f 1,90. Pr.

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bongers
Redactiesecretaris: H. P. Danz, Schie-
weg 87c, Rotterdam, telefoon 80641
Administratie, abonnementen en ad-
vertenties: Oudegracht 152, Utrecht,
telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v.
Humanistisch Verbond, Utrecht
Advertentietarieven op aanvraag.
Kleine advertenties f 0,20 per woord
Abonnementsprijs voor leden van het
Humanistisch Verbond f 5,— per jaar,
voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—;
losse nummers f 0,30.

Ook Uw buitenkerkelijke buurman
interesseert zich voor „Mens en Wereld”.
Laat het hem lezen en maak hem abonneel

Vergeleto bij Locarno 900 m hoog.
Kamers met gebr. v. keuken. Open van
1 juni–15 september. Inl. J. Weiland,
Händelstraat 32, Arnhem, tel. K 8300-
26569.

Ook de buitenkerkelijke leden van de
Partij van de Arbeid hebben een
organisatorisch centrum nodig

DE HUMANISTISCHE WERKGEMEENSCHAP is dit centrum!

Het orgaan van de H.W.G. is het maandblad

„VERNIEUWING”

onder redactie van Karel Timmerman

Abonnementsprijs f 1,20 per jaar

Een proefnummer wordt U gaarne
toegezonden door het Secretariaat
Haagweg 210 – Leiden

GEESTELIJKE VRIJHEID

houdt ook in:

VRIJE KEUZE

tussen

CREMEREN en BEGRAVEN

Wilt U meer weten over CREMATIE

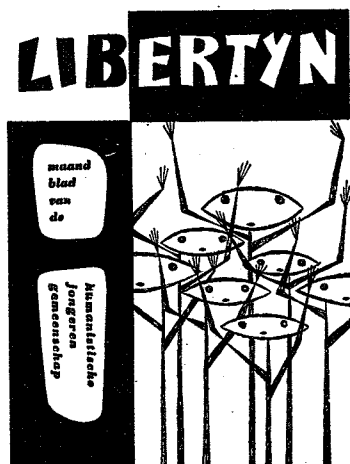
en wat daarmee samenhangt, wendt

U dan tot de

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE

Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage

Jonge vrouw, 30 jaar, humanistische gezindheid, zoekt **contact** met algemeen ontwikkeld heer, leeftijd tot 38 jaar. Brieven onder nummer februari 2, bureau van dit blad.

Wat leeft er onder de jongeren?

maandblad h.j.g.

redactie-secr. klaas w. swaak
oosterhamriklaan 207, groningen

administratie: tine bouterse,
kijkduinstr. 58III, amsterdam

abonnement f 2.50 per jaar

postgiro 584802 t.n.v. penningm.
h.j.g. te hardinxveld-giessendam

Prijswinnaars van kalenders

1. M. H. Aarents-Kabel, Jhr. Strick v. Lin-schotenlaan 6, Zwollerkerspel.
2. S. Bakker, Koudekerkerweg 124, Vlissingen.
3. H. J. Blikslager, Rembrandtlaan 2, Assen.
4. Dr. A. J. Doetjes, Loenenstraat 104, Den Haag.
5. W. v. Dijk, Loolaan 54, Apeldoorn.
6. C. Glebbeek, IJsselstr. 21-A, Groningen.
7. J. Haage, Joh. Brouwerpad 20-I, Amsterdam.
8. W. Hallebeek, Amsterdamsestraatw. 269-bis, Utrecht.
9. Mej. J. Hendriks, H. Rijndijk 103-A, Leiden.
10. J. P. van Jongert-van Seggern, Reede 41, Reeuwijk.
11. G. J. Lindemans, IJscubdwarsstraat 2, Rotterdam.
12. J. Louwman, Bernhardlaan 93, Voorburg.
13. J. Meesters, van Dortstraat 16, Haarlem.
14. Tj. Meetsma, Wilhelminastraat 32, Doetinchem.
15. H. D. J. Meijer, de Jongestraat 3, Terneuzen.
16. A. G. Muller, Hunzestraat 86, Amsterdam.
17. M. J. A. Oostwoud-Wijdenes, Ruys de Beerenbrouckstraat 75, Apeldoorn.
18. Mr. L. Polak, Johan van Oldenbarneveldt-laan 121, Den Haag.
19. C. Pronk, Olympiaplein 44-A-II, Amsterdam.
20. van Schie-Mekes, Vredenoordkade 34, Rotterdam.
21. G. R. Sikkens, Esmoreitstr. 44-hs, Amsterdam.
22. P. A. Spanjer, Tangelder Gorusstraat 3, Winterswijk.
23. A. C. W. Verheul-Celosse, Middenweg 105, Amsterdam.
24. M. de Vries-Zeeland, Stadhouderskade 112, Amsterdam.
25. L. M. Winkelman, Wingerdweg 301, Amsterdam.

ALDOUS HUXLEY

HEERLIJKE NIEUWE WERELD

(Brave New World)

2de druk in *DE CONTACTBOEKERIJ*

Gebonden slechts f 2,95

In 1932 verscheen deze satirische toekomstroman voor het eerst. Aangezien een aantal beklemmende voorspellingen nu al gerealiseerd zijn, is dit boek thans nog actueler dan in 1932. Dit blijkt o.a. uit de artikelen van Huxley zelf in „Vrij Nederland” over zijn nieuwe kijk op dit oude, maar niet verouderde boek, dat geen denkend mens mag overslaan. Een der vele satirische uitspraken uit „Heerlijke Nieuwe Wereld”: „Niet wijsgeren, maar figuurzagers en postzegelverzamelaars vormen de ruggegraat der samenleving.”

Verkrijgbaar bij de boekhandel

CONTACT

Arbswed. 56 jaar, uitstekende huis- en gastvrouw, opgewekt, zoekt voor verdere levensbestemming **een taak** bij heer van stand. Brieven onder nummer februari 1, bureau van dit blad.

Niet alleen de kerkelijken hebben hun wezenverzorging

De Weezenkas

Vereniging tot opvoeding en verzorging op humanistische grondslag

neemt op zich de verzorging van de wezen der buitenkerkelijken

Sluit U daarom aan bij deze vereniging

Inlichtingen omtrent lidmaatschap bij de Secretaris J. de Leeuw, Herengracht 62, Amsterdam-C.

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN

Administratie-adres: **Postbus 246, Rotterdam**

Postgiro 445129 • **Ahonnementsprijs f 5,— per jaar**

Vers van de pers:

DR. H. GROOT

SYMPTOMEN VAN EEN NIEUWE GEESTESHOUING

Dr. Groot, die in dit blad zijn inzichten over de ontwikkeling van de moderne natuurwetenschappen uiteenzette, stelt thans de veranderingen in het hele geestelijke klimaat van onze dagen aan de orde. Hij wijst symptomen aan van een veranderende levenshouding, die de heerschappij van het verstand binnen zijn eigenlijke grenzen terugdringt en de intuïtie als wijze van kennen in ere herstelt. Wanneer verstand en intuïtie tot een nieuwe denkwijze worden geïntegreerd, is er een toekomst mogelijk voor de Westerse cultuur. Deze visie staat centraal bij de beoordeling van de afzonderlijke gebieden van wetenschap, de verhouding man-vrouw, opvoeding en onderwijs, godsdienst en religie, de kunst.

Een boek van diep inzicht en geloof in onze cultuur

260 pag. Gebonden f 8,90 / Bij Uw boekhandel

VAN LOGHUM SLATERUS / ARNHEM